

BRANKO MARUŠIĆ

PRILOG POZNAVANJU KASNOANTIČKOG
NEZAKCIJA

UDK 904:726+4«
Izvorni znanstveni članak
Original Scientific Paper

Dr. Branko Marušić
YU — 52000 Pula
Arheološki muzej Istre,
Mate Balote 3

Objavljuju se rezultati arheološke revizije (1974—1977) izvedene na prostoru starokršćanske bazilike gemine (5. st.), a koji se odnose na starije i mlađe slojeve gradnje, na utvrđivanje prvobitnog izgleda građevine (supselij ili apsida u sjevernoj crkvi i trobrodna ili dvoranska južna crkva), na građevinske manire i nalaze kamenih spomenika. Slijedi prikaz kovinskih i keramičkih nalaza datiranih u 5. i 6. st. s odgovarajućim komentarom. Katalog svih pokretnih nalaza.

O posljednjim stoljećima Nezakcija svjedoči uglavnom arheološka građa dobivena tijekom većih i manjih radova koji traju s prekidima od početka ovog stoljeća sve do danas. Pisani izvori su, naime, oskudni i škrti,¹ dok su arheološki srazmjerno bogati i veoma raznorodni, a uz to i neiscrpni, pa omogućuju prilično objektivan uvid u materijalnu i duhovnu kulturu kasnoantičkog Nezakcija. Glavni predmet istraživanja bili su od samog početka spomenici graditeljskog nasljeđa. U prvoj fazi (1906—1908) iskopana je u središnjem prostoru sjeverno od foruma bazilika gemina,² a kasnije (1932—1934) posvećena je pažnja ostacima fortifikacijske arhitekture.³ Na vidjelo je došao i sloj kasnoantičke profane arhitekture, iskopan iznad ostataka termi, te ispod bazilike, koji pruža niz podataka o postupnom pretvaranju rimskog municipija u kasnoantički kaštel.⁴ Najnovija, treća faza (1974—1977), koja još nije sasvim zaključena, predstavlja, uz konzervaciju iskopanih ostataka, reviziju prethodnih radova, koja treba da produbi, proširi i ispravi već dobivene spoznaje.

¹ Cfr. Arheološka najdišća Slovenije, Ljubljana 1975, 78 (Plinije St.), 76 (Tabula Peutingeriana) i 80—82 (Anonimni geograf iz Ravene).

² A. Pusch, Nesazio, Scavi degli anni 1906, 1907, 1908, *AMSIA*, XXX, Parenzo 1914, 5—31.

³ A. Degrassi, Notiziario archeologico (1932—1933), *AMSIA*, XLV, Pola 1933, 391—394.

⁴ A. Pusch, n. dj., 37—46.

Takvu svrhu ima i ovaj prilog, ograničen na rezultate, prikupljene prilikom radova na području bazilike i pri obradi sitnih arheoloških nalaza, dosad gotovo nezapaženih u stručno-znanstvenim prikazima.

I. BAZILIKA GEMINA

Istraživanja A. Puschija donijela su na vidjelo dvije usporedne dvoranske crkve (prilog 1), koje su iscrpno i veoma stručno obrađene u njegovu izvještaju. One se mogu s obzirom na svoje bitne značajke uključiti među tipične spomenike starokršćanske arhitekture poznate na prostranom području akvilejske crkvene uprave.⁵ Najnovije spoznaje, utvrđene u toku revizije, odnose se prije svega na slojeve koji su prethodili bazilici, dalje na osebnosti u tehnici zidanja, nalaze materijalne i duhovne kulture, te na fiksiranje pojedinih značajki bitnih za njezin izgled i dalju sudbinu.

1. Već je A. Puschio ustanovio da bazilika, podignuta na prostoru između foruma i termi, pripada najmlađem sloju građevina, smještenom na splaniranim ruševinama starijih zdanja.⁶ Njoj je prethodio sloj koji sačinjavaju manje četvorokutne kuće stambeno-privrednog značaja, raspoređene — kako se čini — u ortogonalnu mrežu ulica. U njima su iskopana zidana ognjišta s podom od opeka, smještena u uglu⁷ odnosno u slobodnom prostoru (prilog 2: kuće A, B, cfr. T. I, 1—2, E i F, ulice C i D, te ognjišta a i b). Stariji rimski sloj uništen je u još većoj mjeri nego mlađi. Njemu pripadaju jedva uočljiv ostatak jednog zida termi, dijelovi veće privatne kuće (izgrađivane u dvije faze?) i ostaci zidova i pločastog poda (prilog 2: kuća G, ostaci zdanja H, ostaci zida c i d, te poda e i f). Nove se spoznaje odnose na oba rimska sloja, a otkriven je i najstariji, prahistorijski sloj, koji upućuje na postojanje vertikalne stratigrafije u većem dijelu bazilike.⁸ Pri radu u jugoistočnom dijelu južne bazilike došli su na vidjelo ostaci poda f, koji se proteže gotovo u čitavoj širini crkve, a na nj je neposredno postavljen supselij (T. II, 3). Dvije stepenice ga dijele u dvije razine (prilog 3), a može se također pretpostaviti da je za ulaz u južnom zidu crkve korišten izvorni monumentalni pristup u neku veću zgradu javnog značaja, koja se nalazila odmah sjeverno od foruma. Toj građevini pripada i otkriveni pločasti pod. Njezino pročelje nije nađeno, jer je u cijelosti uništeno. Začelje treba tražiti na još netaknutom prostoru, istočno od južne crkve, a ostaci sjevernog uzdužnog zida naslućuju se u zidu koji prati vanjsku površinu sjevernoga uzdužnog zida južne crkve (prilog 3). Drugo značajno otkriće predstavlja ostatak zida s unutrašnjim lezenama, raspoređenima u nepravilnim razmacima, na koji je položen veći dio za-

⁵ G. C. Menis, *La basilica paleocristiana nelle regioni delle Alpi Orientali, Antichità Altoadriatiche*, IX, Udine 1976, 375—420.

⁶ A. Puschio, n. dj., 35, 44.

⁷ B. Marušić, *Kršćanstvo i poganstvo na tlu Istre u IV i V stoljeću*, *Arheološki vestnik SAZU*, XXIX, Ljubljana 1978, sl. 10 na str. 560, 561.

⁸ Istraživanja prahistorijskog sloja izvedena su u kvadrantima E13 i E12 (neobjavljeno; radovima je rukovodio B. Bačić, stručni suradnik K. Mihovilić).

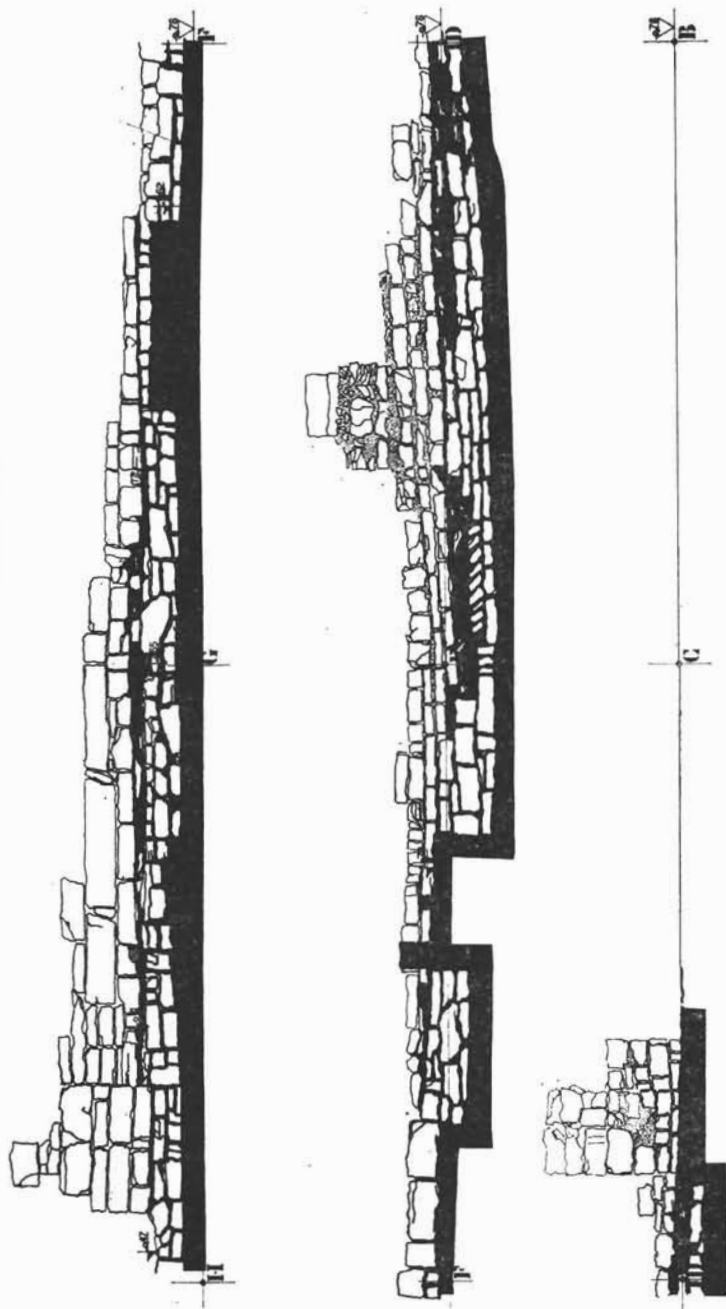
čelja južne crkve (T. II, 1, prilog 3, sl. 1). Oko 10—15 cm debeli sloj žbuke crvenkaste boje razdvaja oba zida (sl. 1). Preostali dio crkvenog začelja postavljen je na sličan način na ostatke drugog zida koji se nastavlja u smjeru sjevera, a utvrđena je i njegova širina (1,3 m), jer prelazi unutrašnju stranu crkvenog začelja (prilog 3). Drugi zid nije spojen s prvim, nego ga dodiruje na mjestu gdje je iskopan također zapadni završetak sjevernoga uzdužnog zida utvrđene građevine. Sličan zid, prekinut vratnim pragom, odvaja se i od drugog zida (prilog 3), pa je, prema tome, dobivena i širina sjevernog aneksa. Južni uzdužni zid građevine s unutrašnjim lezenama nije iskopan jer je pokriven rampom od kamenih ploča, koja je vodila u prvi kat zgrade s dva prostora iskopane odmah uz jugoistočni ugao bazilike (prilog 4). Iako je bez daljih istraživanja preuranjeno govoriti o funkciji iskopane građevine, ipak se može pomišljati, svakako u vidu radne pretpostavke, o horreumu iz početka 4. st., koji bi se još ponajviše uklopio u terensku situaciju te u opća privredna i društvena zbivanja toga vremena.⁹

2. Revizija je pomogla, ako ne potpuno, barem djelomice objasniti i neka pitanja vezana uz gradnju same bazilike. A. Puschi je, naime, smatrao da je južna crkva imala u prvoj fazi izgled trobrodne bazilike, koja je tek kasnije pretvorena u dvoransku crkvu sa sjevernim hodnikom podijeljenim u tri prostorije. Na takav zaključak upućivale su ga prije svega pravilno porazmještene unutrašnje lezene na pročelju i začelju crkve, koje upućuju na podjelu unutrašnjosti građevine na široki srednji i dva uža bočna broda. Takvoj podjeli odgovarao bi i glavni ulaz, te veoma skromni ostaci pretpostavljenoga prvobitnog prezbiterija,¹⁰ koji se nalaze točno na potezu središnje osi zamišljene bazilike. U toku revizije posvećena je stoga izuzetna pozornost na prostor između obje južne unutrašnje lezene (prilog 3), na kojemu, međutim, nisu otkriveni nikakvi ostaci koji bi svjedočili u prilog postojanja pilastarskih lukova odnosno lukova na stupovima. Određene razlike su prisutne i na vanjskim površinama začelja i pročelja, na kojima nedostaju tri (začelje) odnosno jedna (pročelje) od vanjskih lezena prikazanih na tlocrtu A. Puschija (prilog 1). Unutrašnje lezene svakako iznenađuju, osobito ako se uzme u obzir i dilatacija između sjevernih unutrašnjih lezena i sjevernog zida dvoranske crkve (T. III, 1), koja se može, barem dok nema boljeg rješenja, protumačiti jedino iznenadnom promjenom prvobitnog nacрта, donesenom gotovo odmah nakon započetih radova, a prema kojoj je umjesto trobrodne bazilike podignuta dvoranska crkva. U prilog takva tumačenja upućuju još neka dodatna zapažanja. Sjeverni zid pretpostavljene bazi-

⁹ Za Akvileju cfr. Da Aquileia a Venezia, Milano 1980, 146—148. U Istri su evidentirani horreumi na ovim nalazištima: Sorna kod Poreča, kasnoantički sloj (B. Marušić, Neki problemi kasnoantičke i bizantske Istre u svjetlu arheološke građe, *Jadranski zbornik*, IX, Pula-Rijeka 1975, 340), Sipru sjeverno od Umaga, kasnoantički sloj (B. Marušić, n. dj., 338) i u Rimu kod Roča, gdje je datiran u prvu polovicu 5. st. (B. Marušić, Contributi alla conoscenza dei siti archeologici nel Pinguentino, *Atti*, Centro di ricerche storiche-Rovigno, XII, Trieste 1981—1982, 71—72, B. Marušić, Istraživanja arheološkog nalazišta Rim kod Roča, *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva*, 11, Pula 1986).

¹⁰ A. Puschi, n. dj., 25—26, sl. 12.

PRESJEK VI-VII

Sl. 1. Južna crkva, presjek VII-VII. — Südliche Kirche, Querschnitt VII.—VII.

like užu je od južnog, koji međutim odgovara širini sjevernog zida dvoranske crkve. Još značajniju građu pruža istraživanje između sjeverozapadnog ugla veće dvoranske crkve i jugozapadnog ugla južnog hodnika sjeverne dvoranske crkve. Ako su, naime, postojale dvije faze gradnje južne crkve, onda bi na tom prostoru trebali biti otkriveni ostaci sjevernog završetka pročelja trobrodne bazilike. Iskopavanje je dalo negativni odgovor (prilog 3), pa je tako dobiven još jedan oslonac koji isključuje Puschijevo tumačenje razvojnog puta u gradnji južne crkve.

U svetištu sjeverne crkve otkriveni su pri iskopavanju na početku ovog stoljeća ostaci polukružnog zidića i lagano povišenog četvorokutnog podija, a osim toga nađeni su i prazna kamena posuda za čuvanje relikvija, mnogobrojne pozlaćene mozaičke kockice od stakla i mnogobojni podni mozaik ukrašen kaležom i viticom vinske loze, koji je došao na vidjelo u prostoru uz južnu oblinu polukružnog zidića. Veća površina mnogobojnog podnog mozaika ispunjenog biljnim i geometrijskim uzorcima iskopana je također u sjeverozapadnom uglu crkve na razini koja je za oko 12 do 15 cm ispod razine mozaičnog poda u svetištu.¹¹ Revizija je samo djelomice potvrdila prethodna zapažanja. Poprečni zid, koji je predstavljao — može se reći — istovremeno i istočni zid četvorokutnog podija i zid na koji su bili dograđeni (ili spojeni) sjeverni i južni završeci polukružnog zida, bio je, naime, zaista ukopan u svom temeljnom dijelu sve do poda od opeka (*opus spicatum*) atrija rimske privatne kuće (T. V, 1—2, prilog 5, sl. 2), koji se nalazio 85 cm ispod razine poda u svetištu, ali su, nažalost, gotovo u cjelini nestali i polukružni zid i većina ostalih zidića, na koje su bili položeni stilobati pregrade i stepenice. Zbog toga je i izostao odgovor koji bi potvrdio ili zanijekao Puschijev zaključak o postojanju odvojene polukružne apsida, ukrašene zidnim mozaicima i trijumfalnim lukom položenim na pilastre, na koje bi upućivao i povišeni pojas zida na predviđenom spoju odnosno dodiru poprečnog, te sjevernog i južnog završetka polukružnog zida utvrđenog u toku revizije (sl. 2). Sumnje A. Eggera,¹² a i L. Bravar,¹³ koja je izdvojila iz popisa odvojenih apsida i drugu fazu crkve sv. Tome u Puli (početak 5. st.), postoje i dalje. Najnovija zapažanja koja se odnose na vrijeme gradnje drugog sloja crkve sv. Marije u Gradu (kraj 5. st.),¹⁴ a ona predstavlja jedini sasvim pouzdani spomenik starokršćanskoga graditeljstva na sjeverojadranskom prostoru koji posjeduje »sirijsku« apsidu upozoravaju također na potrebu kritičkog stava, pa se može s obzirom na rezultate istraživanja, njihove analize, stanja utvrđenog pri reviziji i ostalih spoznaja do kojih je došla starokršćanska arheologija, pretpostaviti da je kod sjeverne crkve u Nezakciju ipak u pitanju kao kod svih ostalih poznatih analogija¹⁵ svećenička klupa, koja je u kon-

¹¹ N. dj., 10—12, sl. 5—8.

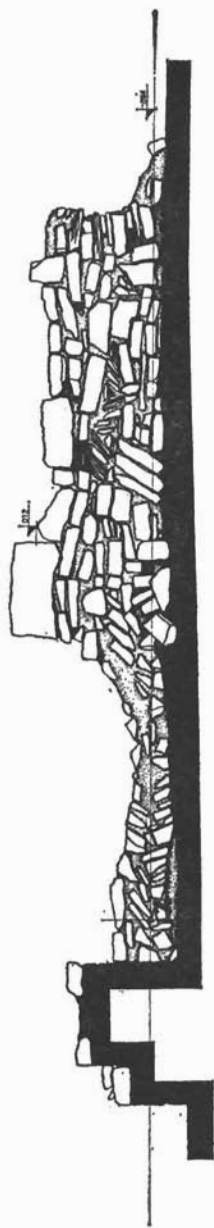
¹² R. Egger, Frühchristliche Kirchenbauten im südlichen Norikum, Wien 1916, 115—117.

¹³ G. Bravar, Banco presbiteriale, un arredo delle basiliche del patriarcato di Aquileia assente ancora nella metropoli, *Aquileia nostra*, XXXII—XXXIII, Aquileia 1961—1962, 106—107, nap. 3.

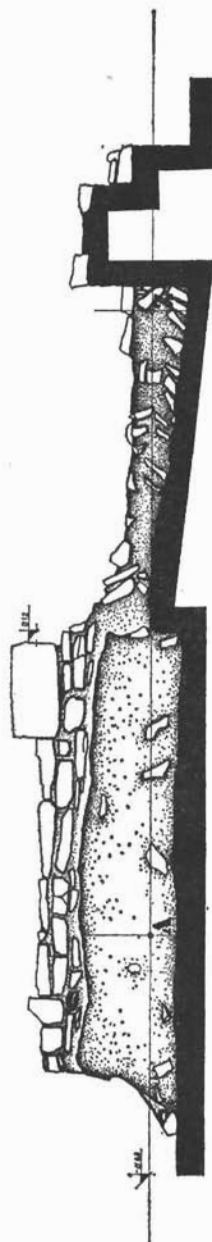
¹⁴ Da Aquileia a Venezia, Milano 1980, 295—298.

¹⁵ G. C. Menis, n. dj., 399—400.

PRESJEK V-V

PRESJEK VI-VI

Sl. 2. Sjeverna crkva, presjeci V-V i VI-VI. — Nördliche Kirche, Querschnitte V-V. und VI-VI.

kretnom slučaju bila ispunjena mozaičnom oblogom. Nije isključeno, međutim, da ostaci poprečnog zida koji se nastavlja u sjevernom pravcu (T. V, 2) kao kod nekih analogija¹⁶ pripadaju kojem starijem, gotovo beznačajnom sloju (ograda dvorišta?) podignutom nakon rušenja zapadnog zida rimske privatne kuće, te upotrijebljenom u prilagođenom vidu prilikom gradnje sjeverne crkve.

3. Prostor bazilike gemine doživljava određene promjene tek nakon njezina rušenja u vrijeme slavensko-avarskih provala (599—611), na koje upozoravaju tragovi vatre na zidovima sjeverne crkve i dva željezna trokrilna vrška strelica (sl. 5/3). Pojedini zazidani ulazi i ostaci običnih ognjišta zidanih kamenjem (prilog 1) svjedoče, naime, rječito o profaniranju sjeverne i dijela južne crkve u razdoblju kad su bili crkveni zidovi još srazmjerno dobro očuvani. Može se i pretpostaviti da su pri istraživanju iskopani također predmeti materijalne kulture, koji, međutim, nisu privukli pozornost kopača, pa je tako vjerojatno izgubljena prvorazredna građa za proučavanje etničko-kronološke problematike prikazanog fenomena uočenog i na nekim drugim kasnoantičkim nalazištima Istre. Njihovo kartiranje (sl. 3) pruža nove spoznaje o pravcima i snazi slavensko-avarskih prodora, osobito ako se dopuni i s onim srodnim nalazištima koja nisu doživjela sličnu sudbinu, jer ih je štitio srazmjerno uspješno obrambeni pojas na granicama puljskog agera.¹⁷

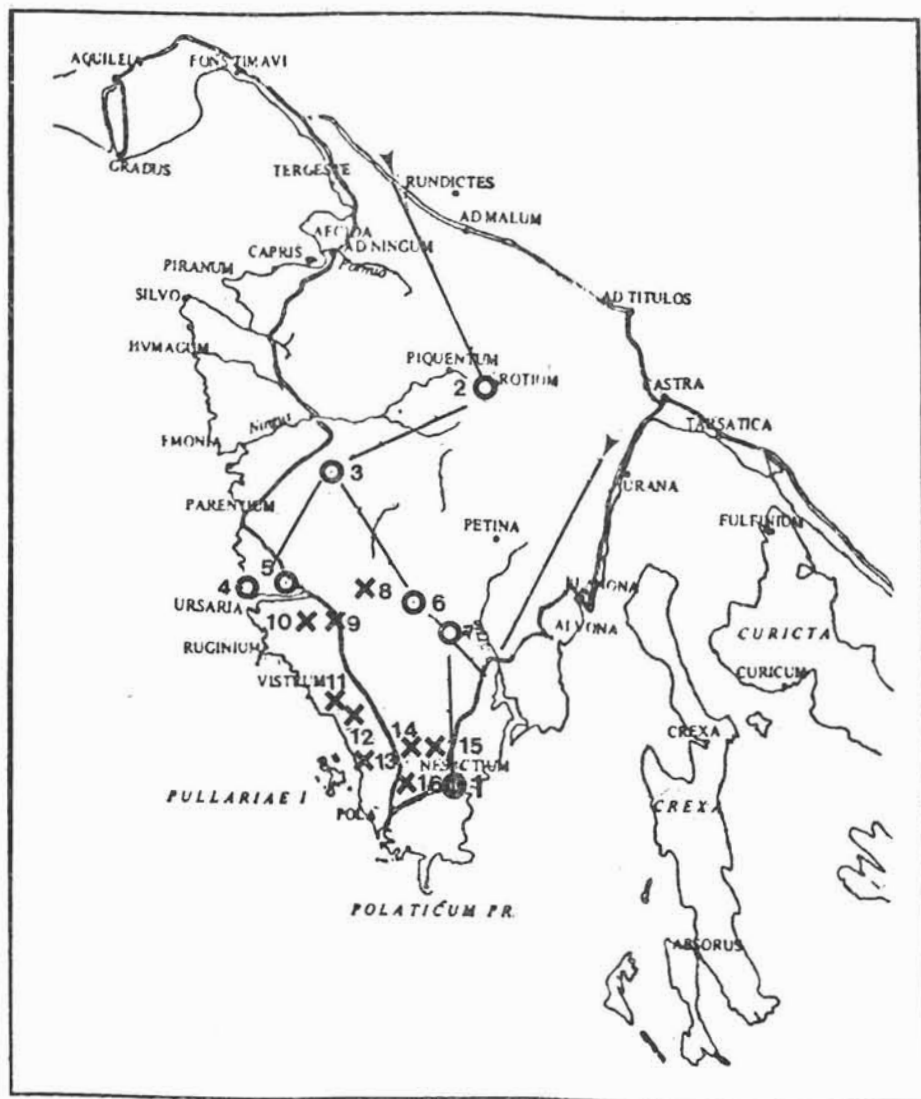
A. Puschi pokušao je u svojem izvještaju dokazati u tri navrata da je bazilika služila svojoj svrsi i u prvim stoljećima srednjega vijeka. Međutim, u sva tri slučaja očito je pogrešno tumačenje iskopane građe. Kao prvo, dio kamenog pilastra¹⁸ upotrijebljenog kod zidanja sjeverne crkve pripada bez ikakve sumnje rimskoj antici. Druga pretpostavka vezana je uz građevinu uz jugoistočni ugao veće crkve, uočenu već pri prvim istraživanjima, a djelomično istraženu prilikom revizije. Ona se može označiti s obzirom na neke pojedinosti kao onaj dio crkvenoga kompleksa koji je služio svećenicima u stambene svrhe. Naime, građevina (prilog 4) bila je odvojena od bazilike za širinu rampe koja je vodila u prvi kat, dok se pročelje nalazilo na zapadnoj strani, u neposrednoj blizini svetišta i istočnog ulaza u južnom zidu bazilike. Zapadno od pročelja iskopan je ostatak ogradnog zida, između njega i pročelja nalazila se ulica, a keramički nalazi, kojima pripadaju i dvije starokršćanske uljanice (sl. 6/1—2) datiraju kuću u vrijeme kasne antike, kad je izgrađena i bazilika. Iako su počeci monaštva u Istri još uvijek nedorečeni,¹⁹ treba s obzirom na dataciju i smještaj građevine na kat, koja je očito služila potrebama službene crkvene hijerarhije, odbaciti bilo kakvu pomisao na benediktinski (a i prebenediktinski) samostan. I treća Puschi-

¹⁶ Najbliža analogija utvrđena je u Puli, grobljanska crkva sv. Ivana pokraj Nimfeja (A. Gnirs, Frühchristliche Denkmäler in Pula, *Jahrbuch Z. K.*, IV, 1, Wien 1906, 250, zid G na sl. 6 na str. 246).

¹⁷ B. Marušić, n. dj., 343. i sl. 6.

¹⁸ A. Puschi, n. dj., 7, sl. 4; Puschijevo mišljenje o postojanju mlađe, rano-srednjovjekovne faze južne crkve prihvatio je i R. Egger (n. dj., 116).

¹⁹ D. Klen, *Fratrja*, Rijeka 1969, 15—19.

Sl. 3. Karta kasnoantičke Istre (prema A. Degrassiju) s nalazištima starokršćanske i bizantske crkvene arhitekture, uništenima (1—7) odnosno očuvanima (8—16) prilikom slavensko-avarskih provala (599—611). Legenda: 1 = Nezakcij, 2 = Rim kod Roča, 3 = Muntajana, 4 = Vrsar, 5 = Kloštar, 6 = Sv. Foška kod Zminja, 7 = Rogatica, 8 = Dvograd, 9 = Bale, 10 = Velika Gospa kod Bala, 11 = Betika, 12 = Banjole kod Vodnjana, 13 = Fažana, 14 = Sv. Kvirin kod Vodnjana, 15 = Guran, 16 = Galižana. — Karte des spätantiken Istriens (nach A. Degrassi) mit Fundorten altchristlicher und byzantinischer kirchlicher Architektur, die erhalten (8—16), beziehungsweise während der slawisch-awarischen Einfälle (599—611) zerstört wurden (1—7). Legende: 1 = Nesactium, 2 = Rim bei Roč, 3 = Muntajana, 4 = Vrsar, 5 = Kloštar, 6 = Hl. Foška bei Zminj, 7 = Rogatica, 8 = Dvograd, 9 = Bale, 10 = Velika Gospa bei Bale, 11 = Betika, 12 = Banjole bei Vodnjan, 13 = Fažana, 14 = Hl. Kvirin (Kvirin) bei Vodnjan, 15 = Guran, 16 = Galižana

jeva pretpostavka koja se temelji na asimetrično postavljenim pilastrima (prilog 1) otkrivenima u južnoj crkvi otpada, jer su nedavno (1982) iskopani slični ostaci u sloju iznad pločastog poda u istočnoj polovici foruma. Oni predstavljaju svakako najmlađi nalaz u dugoj povijesti Nezakcija, vezan uz postojanje nekoga manjeg naselja, koje se u 13. i 14. st. spominje u pisanim izvorima.²⁰

4. Revizija je donijela na vidjelo i niz dragocjenih zapažanja koja se odnose na tehničke manire upotrijebljene pri zidanju bazilike. Rimska tradicija je prisutna, a do izražaja dolazi naročito pri slaganju priklesanih lomljenaca u pojaseve koji se, međutim, razlikuju od pravilnog antičkog opusa po tome što su visine pojedinih pojaseva različite (sl. 1). Osim toga, monotonost poteza isprekidana je tu i tamo umetanjem većih kamena koji ispunjavaju obično visinu dvaju pojaseva. Kao specifično obilježje kasnoantičkog vremena javlja se okomito i koso slaganje lomljenaca, primijećeno, iako u manjoj mjeri, već na zidovima kasnoantičke kuće B (T. I, 2). Temeljni dijelovi zidova su prošireni i položeni uglavnom na živi kamen, a tek iznimno na zasipni ruševinski sloj (T. II, 2). Dozidavanje na ostatke zidova i podova starijih građevina uočeno je kod začelja južne crkve (korištenje pročelja pretpostavljenoga horreuma, T. II, 1 i sl. 1), njezinoga južnog zida (južni uzdužni zid rimske javne građevine), i četvrtog uzdužnog zida, gledano od sjevera prema jugu (pločasti i mozaični pod rimske privatne kuće, T. II, 4 i T. III, 2). Začelje sjeverne crkve ukopano je djelomice u estrih atrija privatne kuće (T. III, 3), a djelomice se spušta sve do pločastog poda rimske cisterne. Osim lomljenoga kamena, obrađenog za potrebe zidanja, upotrijebljeni su, osobito u temeljnom dijelu zidova (južni dio začelja sjeverne crkve, T. III, 3) i kao trpanac u zidnoj jezgri otpaci, dobiveni obradom lomljenih ploča. U značajnoj mjeri je korištena kamena građa, izvađena iz objekata koji nisu više služili prvobitnoj funkciji. Uzimano je sve, od običnoga građevnoga kamena i blokova (sl. 4) do dijelova arhitektonske dekoracije (T. X, 5). Najviše spolija — jedan čitav potez tuskanskih kapitela — otkriven je u već spomenutom četvrtom zidu bazilike (T. III, 2), dio građevnog vijenca nalazio se u zidu začelja južne crkve, dio kaneliranog stupa u svećeničkoj klupi južne bazilike (T. IV, 2) i dio nadgrobne ploče s natpisom (T. X, 6) kod sjevernog uzdužnog zida južne crkve.²¹ Pažnju privlači i odlomak glatkog stupa sa spojnim utorom koji predstavlja vjerojatno dio starokršćanskog crkvenog pokušaja, oštećenog pri obradi i zatim upotrijebljenog kao kamena građa (T. XI, 1).

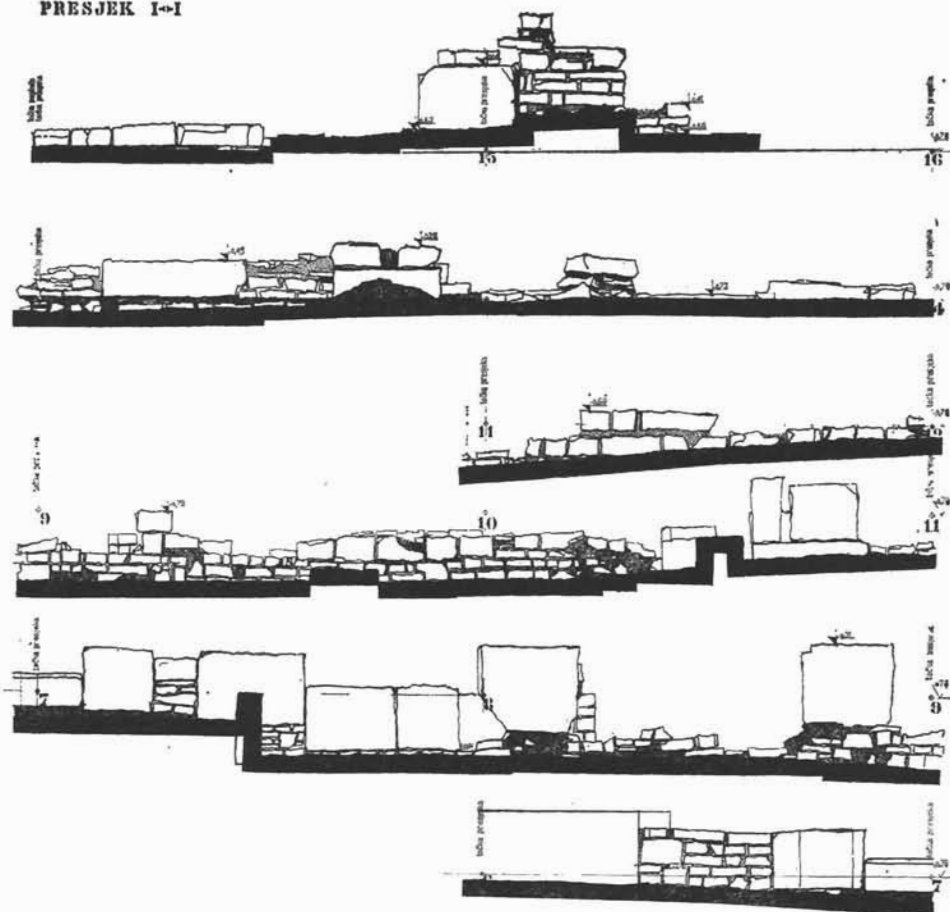
5. Na području bazilike gemine otkriven je do 1974. god. skroman broj starokršćanskih kamenih spomenika²² koji je, međutim, u trećoj fazi

²⁰ Cam. De Franceschi, La toponomastica dell'antico agro polese, *AMSIA*, LI-LII, Pola 1939—1940, 168.

²¹ J. Šašel-B. Marušić, Štirideset rimskih napisov iz Istre, *Arheološki vestnik SAZU*, XXXV, Ljubljana 1984, 303—304, T. II:12.

²² A. Puschi, n. dj., 6, sl. 2; W. Gerber, *Altchristliche Kultbauten Istriens und Dalmatiens*, Dresden 1912, sl. 75, na str. 75; B. Marušić, Novi spomenici ranosrednjovjekovne skulpture u Istri i na Kvarnerskim otocima, *Bulletin Instituta za likovne umjetnosti JAZU*, IV, 8, Zagreb 1956, 10, sl. 2:6.

PRESJEK I-I

Sl. 4. Južna crkva, presjek I—I. — *Südlische Kirche, Querschnitt I.—I.*

radova ipak dopunjen novim nalazima. Oni su došli na vidjelo južno od veće crkve (S 4431, S 4491—S 4492, S 5017, S 6286—S 6288 i S 6331—S 6333), istočno od nje (S 6892) i istočno od manje crkve (S 5098 i S 6893). Neki od njih, a to se odnosi na stupić s kapitelom S 4491, pregradni pilastar S 4492 i prozorsku rešetku S 6892, čak su obogatili katalog nezakcijskih nalaza, jer su slični dijelovi starokršćanske skulpture (kaptelići S 392, S 506, S 508 i S 514, pregradni pilastar S 557 i dijelovi prozorskih rešetaka S 371, S 372 i S 383), primijećeni u lapidariju Arheološkog muzeja Istre (samostan sv. Franje), uključeni u njega. Katalog obuhvaća u konačnom popisu ove spomenike:

1. Dio pregradnog pilastra (inv. br. S 4492, T. VI,1) uokvirenog letvicama. Na gornjoj strani je odbijen, donja završava spojnim isjekom. Na jednoj površini

ukrašen je dvoprutastom viticom, od koje se naizmjenično odvajaju trolisti, a na drugoj srcoliko postavljenim dvoprutastim viticama koje završavaju trolistima, te frontalno postavljenim, užlijebljenim trolistima u svakom polju. Ukrasni motiv upotpunjuju simetrično postavljeni i prema vanjskoj strani okrenuti užlijebljeni listovi ovalno zašiljenog oblika. Vel.: v. 93 cm, š. 37 cm, deb. 15,5 cm.

2. Dio pregradnog pilastra (inv. br. S 557, T. VII, 2) sličnog pilastru S 4492. Na gornjoj strani je odbijen, spojni utori nalaze se na obje bočne strane. Ukrašen je gotovo isti, ali treba istaknuti da zaobljene vitice nisu raščlanjene. Vel.: oč. v. 70 cm, š. 27 cm, deb. 21 cm.

3. Dio stupa s kapitelom (zametnut). Odbijen je na donjoj strani, na prijelazu je zaobljeni prsten. Kapitel je ispunjen u dva reda s osam glatkih širokih i prema vani ispruženih listova. Vel.: oč. v. 36 cm, promjer stupa 21 cm, gornja površina 32 x 32 cm.²³

4. Odlomak stupića s kapitelom (inv. br. S 4491, T. VIII, 1). Odbijen je na donjoj strani, na prijelazu je zaobljen prsten. Ispunjen je s četiri ugaone volute, između kojih su porazmješteni užlijebljeni i uski kopljasti listovi. Abakova ploča je glatka. Vel.: oč. v. 21 cm, promjer stupića 12 cm, gornja površina 14 x 14 cm.

5. Odlomak stupića s kapitelom (inv. br. S 317) sličnog odlomku S 4491. Vel.: oč. v. 19 cm, promjer stupića 13 cm, gornja površina 19 x 19 cm.²⁴

6. Dio kapitela (inv. br. S 401, T. IX, 3), sličnoga kapitelu S 4491. Na donjoj strani je odbijen, a očuvana je samo jedna površina. Vel.: oč. v. 13 cm, gornja površina 14 x? cm, oč. deb. 7 cm.²⁵

7. Dio kapitela (inv. br. S 503), sličnoga kapitelu S 4491. Očuvana je samo jedna površina. Vel.: oč. v. 16 cm, promjer osnove 15 cm, gornja površina 27 x? cm, oč. deb. 9 cm.

8. Dio kapitela (inv. br. S 514, T. IX, 4) sličnoga kapitelu S 4491. Na donjoj strani je odbijen, a djelomično je očuvana jedna površina. Vel.: oč. v. 18 cm, gornja površina 24 x? cm, oč. deb. 9 cm.

9. Dio kapitela (inv. br. S 392, T. IX, 1) sličnoga kapitelu S 4491, koji je oštećen u značajnoj mjeri i odbijen na donjoj strani. Vel.: oč. v. 16 cm, promjer osnove 17 cm, gornja površina 22 x? cm.

10. Gornji dio kapitela (inv. br. S 506) sličnoga kapitelu S 4491 i oštećenog u značajnoj mjeri. Vel.: oč. v. 10 cm, gornja površina 19 x? cm, oč. deb. 7 cm.

11. Odlomak kapitela (inv. br. S 362, T. IX, 2) odbijenog na donjoj strani i djelomice očuvanog na jednoj površini. Abakova ploča je jednostavna, ugaone volute širokih strukova užlijebljene su, između njih je izveden ukrasni motiv riblje kosti. Vel.: oč. v. 7,5 cm, š. 13 cm, oč. deb. 4 cm.²⁶

12. Odlomak stupića s kapitelom (inv. br. S 5098, T. VIII, 2). Odbijen je na donjoj strani, na prijelazu je zaobljen prsten. Na svakoj površini ukrašen je s dvije ugaone volute i višeprutastim V-uzorkom s pupoljkom u sredini. Vel.: oč. v. 29 cm, promjer stupića 14 cm, gornja površina 16 x 16 cm.

²³ Spominje ga B. Marušić, n. dj., 10, sl. 2:6. Otkriven je slučajno 1952. godine.

²⁴ Spominje ga A. Pusch, n. dj., 6, sl. 2 (drugi kapitel). Otkriven je u sjevernoj crkvi.

²⁵ N. dj., 6, sl. 2 (treći kapitel). Otkriven je u sjevernoj crkvi.

²⁶ N. dj. i mj. (prvi kapitel). Otkriven je u sjevernoj crkvi.

13. Dio kapitela (inv. br. S 6286, T. VIII, 4) odbijenog na svim stranama. Osnovne površine uokvirene su širokom letvicom i ukrašene raščlanjenim kopljastim listom. Vel.: oč. v. 17,5 cm, oč. š. 12 cm, oč. deb. 8,2 cm.

14. Odlomak ploče (inv. br. S 5017, T. XI, 2) uokvirene uzdignutom kružnicom, uz koju su porazmještene potkovaste udubine. Zašiljeni pupoljci ispunjavaju slobodni prostor na njihovim vanjskim dodirima. Na donjoj površini je na svakom uglu spojni isjek. Vel.: 19,5 x 18,5 x 6 cm.

15. Dio prozorske rešetke (inv. br. S 6892, T. VII, 1) sa širokim, više puta raščlanjenim okvirom. Vel.: 38 x 14 x 8,5 cm.

16. Dio prozorske rešetke (inv. br. S 6893, T. X, 1) sa širokim raščlanjenim okvirom. Vel.: 18,5 x 21,5 x 9,5 cm.

17. Dio polukružnoga prozorskog okvira (inv. br. S 6331, T. X, 2) peterokutnog presjeka odbijenog na poprečnim stranama. Na prijelazu u luk odvaja se na vanjskoj strani kratki troprutasti isjek za učvršćivanje okvira u zid. Vel.: oč. v. 26 cm, š. 17,5 cm, sam okvir 7 x 8 cm.

18. Odlomak prozorskog okvira (inv. br. S 6332, T. X, 4) peterokutnog presjeka odbijenog na poprečnim stranama. Vel.: 14 x 6 x 6 cm.

19. Središnji dio prozorske rešetke (inv. br. S 6287, T. X, 3) odbijen na svim stranama. Ispunjen je užlijebljenim grčkim križem širokih krakova. Vel.: 14,5 x 13,9 x 5 cm.

20. Odlomak prozorskog okvira (inv. br. S 6333) odbijenog na poprečnim stranama. Prednja površina ispunjena je nizom listova ukrašenih rupicama. Vel.: 19,5 x 11 x 11 cm.

21. Odlomak prozorske rešetke (inv. br. S 4431, T. VIII, 3). Isjeci su trokutasti, prečke užlijebljene. Vel.: 13,5 x 15 x 4,5 cm.

22—24. Tri odlomka prozorskih rešetki (inv. br. S 371, S 372 i S 333) sličnih odlomku S 6892. Vel.: 27 x 15 x 8,5 cm, 27 x 17 x 8,5 cm i 45 x 17 x 8,5 cm.

6. Veća skupina prikazanih spomenika pripada dijelovima okvira i rešetki (15—24) polukružnih prozora u južnom i istočnom zidu veće, a vjerojatno i u istočnom zidu manje crkve. Nepoznat ostaje, međutim, točan izgled prozora na njihovim pročeljima, iako bi se moglo s obzirom na kapitel 5:3 pomišljati na četverokutne prozore s biforama.²⁷ Druga skupina spomenika obuhvaća stupiće s kapitelima (5:4—12) koji su nosili oltarne ploče. Analogije su brojne u južnom Noriku,²⁸ gdje je na Hemmabergu (Vrh sv. Heme) iskopan kapitel sličan kapitelima 5:4—10 datiran u sredinu 5. stoljeća.²⁹ U Istri poznati su u Guranu kod Vodnjana (trobrodna bazilika iz druge polovice 6. st.),³⁰ a srodan je također kapitelić polustupa iz bazilike u Samageru kod

²⁷ R. Egger, n. dj., 41, 46—47.

²⁸ G. C. Menis, *La basilica paleocristiana nelle diocesi settentrionali della metropoli d'Aquileia*, Roma 1958, 221—222.

²⁹ N. dj., 173, sl. 57b, za dataciju cfr. str. 178.

³⁰ B. Marušić, *Dva spomenika ranosrednjovjekovne arhitekture u Guranu kod Vodnjana*, *Starohrvatska prosvjeta*, 8—9, Zagreb 1963, 126, T. I, 3, str. 143.

Štinjana.³¹ Kapitelići 5:11—12 su s obzirom na barbarizirani likovni govor (ukrasni motiv riblje kosti užlijebljen je u osnovnu površinu) izrađeni na kraju 6. st.³², prilikom manjih dopuna ili obnavljanja crkvenog namještaja. Pilastrov (?) kapitel 5:13 veoma je oštećen, pa se može samo pretpostaviti da je u pitanju dio prezbiterijalne pregrade s čunjasto završenim pilastrima, koja je izašla iz lokalne klesarske radionice u sredini 5. stoljeća. Njoj pripadaju i pregradni pilastri 5:1—2 koji se nadovezuju u izvedbi simbolično-ukrasnih motiva na antičku tradiciju. Ostaje još ploča 5:14 zanimljiva već i zbog toga što predstavlja jedini spomenik koji nije izrađen od lokalnog vapnenastog kamena. Iako je očuvan samo odlomak desnog dijela ploče, može se ona ipak označiti kao oltarna (?) menza »sigma« oblika, kakve su bile u starokršćanskom razdoblju upotrebljavane pretežno na Istoku, a u manjoj mjeri i na Zapadu.³³

II. NALAZI MATERIJALNE KULTURE

1. Kasnoantički Nezakcij je za razliku od prahistorijskog, a donekle i rimskog Nezakcija siromašan nalazima materijalne kulture (sl. 5—11). Usprkos tome, a i nekim drugim nedostacima, predstavljaju prvorazredni izvor spoznaja jer je s vremenom slavensko-avarskih provala u Istru (599—611) dan i *terminus ante quem* za njihovu izradu, a time i značajan kronološki oslon za srodnu građu na užem i širem geografskom prostoru. Dio nalaza iskopan je nedavno na području oko jugoistočnog ugla južne bazilike (sl. 6/1—2; sl. 7/3; sl. 8/1, 5, 7; sl. 9/5; sl. 10/1, 4 i sl. 11/5, 7) i u sloju iznad poda od opeka privatne kuće u svetištu sjeverne crkve (sl. 9/3; sl. 10/2, 3 i sl. 11/6), dok je zemljani lonac s ručkom (sl. 9/2) otkriven 1941. god. u zidanom grobu ispred glavnog ulaza u sjevernu crkvu. Svi ostali predmeti zatečeni u spremištu Arheološkog muzeja Istre (sl. 5/4—6 i sl. 9/1) odnosno vraćeni restitucijom kulturnih dobara iz Italije (sl. 5/1—3; sl. 7/1—2; sl. 8/3—4, 6; sl. 9/4; sl. 11/1—4)³⁴ posjeduju samo podatak o nalazištu, dok su okolnosti nalaza sasvim nepoznate.

³¹ A. Gnirs, n. dj., 238, sl. 99.

³² Cfr. analogije iz Lavanta (Kirchbichl) kod C. G. Menis, n. dj., 91—92, sl. 24 na str. 91 i sl. 26 na str. 93, str. 221.

³³ N. Cambi, Krist i njegova simbolika u likovnoj umjetnosti starokršćanskog perioda u Dalmaciji, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, LXX—LXXI, Split 1968—1969, 60—61; cfr. još R. Noll, Frühes Christentum in Österreich, Wien 1954, 74, sl. 2 (nalazište Donnerskirchen u Burgenlandu).

³⁴ Dio metalnih i keramičkih nalaza objavljen je u ovim radovima: B. Marušić, Staroslovanske i neke zgodnesrednjeveške najdbe iz Istre, *Arheološki vestnik SAZU*, VI/1, Ljubljana 1955, 109, T. IV, 5,8 (metalni nalazi), 116—118, T. VIII, 2—3, T. X, 3 i T. XI, 1—2 (keramički nalazi); B. Marušić, Neki nalazi iz vremena seobe naroda u Istri, *Jadranski zbornik*, V, Rijeka-Pula 1962, 160—161, T. IV, 1—5, 163—164; B. Marušić, Varia archaeologica prima, *Histria archaeologica*, XI—XII, Pula 1980—1981, 53—54, T. VIII, 3—4.

2. Katalog nalaza

A. Metalni predmeti:

1. Željezna ostruga (inv. br. S 7446, sl. 5/1). Luk ovalnog presjeka završava na gornjoj strani uškom, dugi trn pojačan je u sredini. Vel.: 14,2 x 7,3 cm, maks. š. 1,3 cm.

2. Lovorolisti željezni vršak strelice (inv. br. S 7450, sl. 5/2) s tulcem za nasadi- vanje i istaknutim uzdužnim rebrom. Vel.: oč. duž. 10,7 cm, maks. š. 2,2 cm, pro- mjer tulca 1,4 cm.

B. Zemljano posuđe tvorničke proizvodnje:

1. Donji dio svjetiljke (inv. br. S 7881, sl. 6/1). Pečenje je oker, površina je oko go- rila začađena. Donja površina ukrašena je plastičnom kružnicom i nizom točkica, porazmještenih uz njezinu unutrašnju stranu; jedna točkica nalazi se u središtu kruga. Vel.: 10,9 x 7 cm, deb. stijenke 8—9 mm.

2. Donji dio svjetiljke (inv. br. S 7883, sl. 6/2). Pečenje je svijetlocrveno, površina je oko gorila začađena. Osnovno polje diska sa širokim okvirom ukrašeno je — kako se čini — trolistom, donje je lagano ovalno udubljeno. Vel.: 13,8 x 6,8 cm, v. 3,3 cm, deb. stijenki 0,5—1 cm.

3. Dio diska svjetiljke (inv. br. S 7856, sl. 8/7). Pečenje je crveno, jedna je bočna strana djelomice začađena. Okvir diska je ukrašen rozetama, a osnovna površina s dvije okrugle rupice prikazom janjeta. Vel.: 8,3 x 7,1 cm, deb. stijenke 5,5 mm.

C. Grubo zemljano posuđe:

1. Četiri odlomka gornjeg dijela lonca (inv. br. S 7469, sl. 7/1). Glini su dodana zrnca kvarcnog pijeska, pečenje je neizjednačeno smeđe i mrko. Kratko ušće is- pruženo je lagano prema vani. Rame je ukrašeno u tri reda: u gornjem i donjem valovnicom, a u srednjem s dvije usporedne crte, između kojih su ugrebene kose udubine. Vel.: oč. v. 10,7 cm, promjer ušća 19,7 cm, deb. stijenke 5—7 mm.

2. Gornji dio lonca (inv. br. S 7462, sl. 7/2). Glini je dodan kvarcni pijesak, peče- nje je izjednačeno mrko. Lagano prema vani ispruženo ušće završava zaobljenim i tek primjetno užlijebljenim rubom. Vanjska površina ispunjena je usporednim vodoravnim brazdama i ukrašena u dva reda češljastom valovnicom. Vel.: oč. v. 7,2 cm, oč. š. 7,1 cm, obnovljeni promjer ušća 14,4 cm, deb. stijenke 5—7 mm.

3. Odlomak gornjeg dijela lonca (inv. br. S 7466, sl. 8/2). Loše gnječenoj glini dodan je krupni kvarcni pijesak. Pečenje je neizjednačeno oker-sivo, mrko i žuto. Okomito i na vanjskoj površini odebljano ušće završava šiljastim rubom. Vel.: oč. v. 4,3 cm. oč. š. 7,1 cm, deb. stijenke 4—9 mm.

4. Gornji dio lonca (inv. br. S 4259, sl. 8/3). Glini je dodan sitni kvarcni pijesak. Pečenje je žuto, vanjska površina je siva. Lagano odebljano i zaobljeno ušće is- pruženo je prema vani, rame je ukrašeno dvotračnom valovnicom oštarih zaokreta. Vel.: oč. v. 8,4 cm, oč. š. 10,2 cm, deb. stijenke 6—9 mm.

5. Odlomak gornjeg dijela lonca (inv. br. S 7463, sl. 8/4). Glini je dodan krupniji kvarcni pijesak; pečenje je sivo, vanjska površina začađena. Lagano prema vani ispruženo ušće završava odebljanim zašiljenim i na vanjskoj površini raščlanje- nim rubom. Rame je ispunjeno usporednim brazdama. Vel.: oč. v. 4,3 cm. oč. š. 7,6 cm, deb. stijenke 4—9 mm.

6. Odlomak ramena lonca (inv. br. S 7464, sl. 8/6) s prijelazom u vrat. Glini je dodan sasvim sitan kvarcni pijesak, pečenje je mrko. Rame je ispunjeno sitnim okomitim crtama i širokom vodoravnom brazdom, te valovnicom. Vel.: oč. v. 5,7 cm, oč. š. 7,5 cm, deb. stijenke 4—6 mm.

7. Gornji dio lonca (inv. br. S 7843, sl. 9/3). Glini su dodana zrnca kvarcnog pijeska, pečenje je smeđe. Prema vani ispruženo ušće završava konično nagnutim rubom, užlijebljenim na unutrašnjoj površini. Vanjska površina ramena ukrašena je razvučenom valovnicom. Vel.: oč. v. 4,5 cm, oč. š. 4,3 cm, deb. stijenke 5—6 mm.

8. Gornji dio lonca (inv. br. S 7886, sl. 7/3). Glini su dodana zrnca kvarcnog pijeska, pečenje je neizjednačeno mrko i smeđe. Prema vani ispruženo ušće završava zašiljeno ovalnim rubom. Unutrašnja površina ruba ukrašena je u dva reda pravilnom češljastom valovnicom, dok je njegova vanjska površina ispunjena vodoravnim brazdama, a rame usporednim kosim urezima. Vel.: oč. v. 4 cm, promjer ušća 16 cm, deb. stijenke 6 mm.

9. Dijelovi lonca (inv. br. S 7874, sl. 8/1). Glini su dodana zrnca kvarcnog pijeska, pečenje je neizjednačeno smeđe i mrko. Dno je ravno, prijelaz je u donji dio trupa na unutrašnjoj površini zaobljen, a na vanjskoj oštar. Prema vani ispruženo ušće završava lagano proširenim i konično nagnutim rubom; kratak vrat ispunjen je s dvije usporedne vodoravne brazde, dok je rame ukrašeno češljastom valovnicom, a njegova unutrašnja površina usporednim vodoravnim crtama. Vel.: v. 18,5 cm, promjer ušća 17,8 cm, promjer dna 11,8 cm, deb. stijenke 5—10 mm.

10. Dio ramena lonca (inv. br. S 7880, sl. 8/5). Glini su dodana zrnca kvarcnog pijeska; pečenje je neizjednačeno smeđe i mrko, a u lomu žarkosmeđe. Vanjska površina ukrašena je češljastom valovnicom oštrih zaokreta; stijenka je na jednom mjestu namjerno probušena. Vel.: oč. v. 4,6 cm, oč. š. 5,3 cm, deb. stijenke 6—7 mm.

11. Trbušasti lonac s drškom (sl. 9/2). Glini je dodan u gotovo neprimjetnoj mjeri sitno mljeveni kvarcni pijesak. Pečenje je uglavnom mrko, djelomice i tamnosmeđe. Dno je ravno, prijelaz je u donji dio trupa oštar na obje površine. Prema vani ispruženo kratko ušće završava okomito postavljenim rubom, a kratka pločasta drška, dodana na kraju izrade, spaja rame i rub ušća. Vanjska površina ispunjena je iznad najšire periferije s dvije, a ispod nje s četiri utisnute brazde. Dvije brazde udubljene su također na unutrašnjoj površini ušća. Vel.: v. 12 cm, promjer dna 8,3 cm, promjer ušća 10,1 cm, maks. š./v. 12,7/6,2 cm, deb. stijenke 5—6 mm.

12. Gornji dio šoljice (inv. br. S 7863, sl. 9/5). Glini su dodana zrnca kvarcnog pijeska, pečenje je neizjednačeno mrko. Konično nagnuto ušće ispruženo je lagano prema vani, a njegova unutrašnja površina ukrašena je dvotračnom pravilnom valovnicom; ostala unutrašnja površina šoljice ispunjena je usporednim vodoravnim crtama. Vel.: oč. v. 5,2 cm, oč. š. 5,2 cm, deb. stijenke 5,5 mm.

13. Gornji dio šoljice (inv. br. S 7878, sl. 10/4) koja završava gotovo vodoravnim lagano užlijebljenim rubom. Glini su dodana zrnca kvarcnog pijeska; pečenje je neizjednačeno mrko, a u lomu crvenkastosmeđe, dok su na površinama očitii tragovi jednostavnoručnog oblikovanja. Vanjska površina ukrašena je češljastom razvučenom valovnicom. Vel.: oč. v. 6 cm, oč. š. 5,9 cm, deb. stijenke 6 mm.

14. Odlomak zdjele (inv. br. S 7461, sl. 11/2). Glina je dobro izgnječena, sitno mljeveni kvarcni pijesak dodan je u većoj mjeri, pečenje je smeđe, unutrašnja površina začađena. Vel.: oč. v. 4,5 cm, oč. š. 5,4 cm, deb. stijenke 10—12 mm.

15. Odlomak zdjele (inv. br. S 4258, sl. 11/4). Glina je dobro izgnječena; kvarcni pijesak dodan je u većoj mjeri; pečenje je mrko, površine začađene. Vanjska povr-

šina ispunjena je vodoravnim brazdama i plastičnom vrpcom, u koju su utisnuti ubodi s urezima, te niskom češljastom valovnicom izvedenom u dva reda. Vel.: oč. v. 9,2 cm, oč. š. 9 cm, deb. stijenke 7—8 mm.

16. Gornji dio zdjele (inv. br. S 7844, sl. 10/3) koja završava zaobljenim i prema vani proširenim rubom. Glini su dodana zrnca kvarcnog pijeska u tek primjetnoj količini, pečenje je smeđe. Unutrašnja površina ispunjena je usporednim vodoravnim brazdama. Vel.: oč. v. 3,2 cm, oč. š. 4,5 cm, deb. stijenke 8—9 mm.

17. Gornji dio zdjele (inv. br. S 7940, sl. 11/5) koja završava zašiljenim rubom. Glini su dodana zrnca kvarcnog pijeska, pečenje je neizjednačeno smeđe i mrko. Vanjska površina ispunjena je usporednim vodoravnim crtama i kosim ubodima. Vel.: oč. v. 8,9 cm, oč. š. 12,1 cm, deb. stijenke 7—9 mm.

18. Gornji dio poklopca (inv. br. S 7849, sl. 10/2). Glini su dodana zrnca kvarcnog pijeska, pečenje je smeđe, a u lomu mrko. Okrugla drška, uokvirena letvičastim rubom, lagano je udubljena. Vel.: oč. v. 2,6 cm, oč. š. 5,5 cm, deb. stijenke 8—12 mm.

19. Dio poklopca (inv. br. S 7947, sl. 10/1). Glini su dodana zrnca kvarcnog pijeska, pečenje je neizjednačeno smeđe i tamnosmeđe; unutrašnja površina ispunjena je usporednim vodoravnim crtama. Okrugla je drška udubljena, vanjska površina poklopca ukrašena je dvotračnom razvučenom valovnicom. Vel.: oč. v. 5,4 cm, oč. š. 10,1 cm, deb. stijenke 7—12 mm.

20. Dio pladnja (inv. br. S 7443, sl. 11/1). Glini su dodana u tek primjetnoj količini zrnca i zrna kvarcnog pijeska, pečenje je neizjednačeno smeđe i mrko. Prijelaz iz ravnog dna u trup na vanjskoj je površini oštar, a na unutrašnjoj zaobljen. Gornja površina oboda ukrašena je u dva reda ubodima razmještenima poput saća. Unutrašnja površina ispunjena je usporednim vodoravnim brazdama. Vel.: v. 5,9 cm, promjer oboda 46 cm, promjer dna 40 cm, deb. stijenke 15—19 mm.

21. Gornji dio dolija (inv. br. S 7448, sl. 9/1). Kratko ušće ispruženo je prema vani, rub je odbijen. Glini su dodana zrnca kvarcnog pijeska, pečenje je mrko, odnosno u lomu zagasitosmeđe. Vanjska površina ispunjena je usporednim vodoravnim crtama i kombinacijom vodoravne, te okomite plastične vrpce ukrašene u jednom odnosno u tri reda ovalnim ubodima. Vel.: oč. v. 10,8 cm, oč. š. 13,1 cm, deb. stijenke 10—14 mm.

22. Dio stijenke dolija (inv. br. S 7444, sl. 11/3). Glini su dodana zrnca kvarcnog pijeska u tek primjetnoj količini. Pečenje je smeđe na vanjskoj i mrko na unutrašnjoj površini. Vanjska površina ispunjena je usporednim vodoravnim crtama i kombinacijom vodoravne i okomite vrpce ukrašene u dva odnosno u tri reda ovalno izduženim ubodima. Vel.: oč. v. 9 cm, oč. š. 10,5 cm, deb. stijenke 10—13 mm.

23. Okrugla svjetiljka (inv. br. S 7445, sl. 9/4) s trokutastim, na kraju začađenim, nosom koja je na gornjoj strani potpuno otvorena. Glini su dodana zrna i zrnca kvarcnog pijeska, pečenje je smeđe. Dno je lagano udubljeno. Vel.: 13,5 x 4,9 cm, deb. stijenke 6—8 mm.

24. Odlomak stijenke posude (inv. br. S 7846, sl. 11/6). Glini su dodana u tek primjetnoj količini zrnca kvarcnog pijeska; pečenje je mrko. Vanjska površina ispunjena je usporednim vodoravnim crtama i nizom kosih ureza u jednom vodoravnom redu. Vel.: 2,5 x 3,6 cm, deb. stijenke 7 mm.

25. Odlomak stijenke posude (inv. br. S 7859, sl. 11/7). Glini su dodana zrnca kvarcnog pijeska, pečenje je mrko na vanjskoj i smeđe na unutrašnjoj površini. Ukrašen je nizom uboda razmještenih u jednom vodoravnom redu. Vel.: 2,7 x 3,6 cm, deb. stijenke 6 mm.

3. Gotovo svi metalni i keramički nalazi iskopani u kasnoantičko-bizantskom sloju Nezakcija, a koji su — kako je već istaknuto — izašli iz lokalnih ili dalekih radionica prije kraja 6 st., pripadaju mediteranskom kulturnom prostoru. Iznimku predstavljaju samo dva nomadska trokrilna vrška strelica (sl. 5/3).³⁵ Među njima privlači naročito pažnju okrugla brončana fibula (sl. 5/6).³⁶ Sličan je nalaz iz Akvileje uvršten u varijantu broj 13 tipa 0 karantansko-ketlaškog nakita,³⁷ što je međutim u nezakcijskom, a i u akvilejskom slučaju potpuno isključeno. Kod obje fibule u pitanju je, kao kod mnogih tipova mediteransko-bizantskog nakita,³⁸ prototip koji je utjecao na izradu sličnih, prema ukusu i znanju (ako je riječ o lokalnim radionicama) novih slavenskih stanovnika prilagođenih fibula koje se javljaju u grobovima starijeg (670—750) i srednjeg sloja karantansko-ketlaške kulture (750—850).³⁹ Zanimljiva je i ostruga s dugim trnom i užkom za prihvat remenja koja se, kao sličan nalaz iz Sipra⁴⁰, nadovezuje na rimske predloške. Očita je i srodnost s merovinškim ostrugama koje imaju kukice uvinute prema natrag.⁴¹

Najbrojnija je grupa grube keramike koja dopunjuje popis nalazišta s apsolutnom datacijom⁴² bez obzira na činjenicu što nezakcijski nalazi obuhvaćaju široki vremenski raspon 5. i 6. stoljeća. Uži vremenski okvir moguć je ipak za trbušasti lonac s pločastom drškom (sl. 9/2), koji stavljaju analogije iz istočnoalpskog prostora (najbliže je Vranje kod Sevnice⁴³) u prvu polovicu 5. stoljeća.⁴⁴ Nezakcijska grupa dopunjuje dosadašnje spoznaje o bitnim promjenama u proizvodnim procesima na području obrtničkih djelatnosti uvjetovanim prvenstveno smanjenim intenzitetom trgovačkih odnosa za nemirnih stoljeća u sutonu antike, ali — a to treba naglasiti posebice — ona svjedoči istovremeno i o održavanju tra-

³⁵ B. Marušić, n. dj. (Staroslovanske), 109, T. IV, 8 i B. Marušić, n. dj. (Neki nalazi), 160, T. IV, 5.

³⁶ B. Marušić, n. dj. (Staroslovanske), 109, T. IV, 5. Fibula je iskopana prema bilješki A. Puschija u gornjem sloju gromače na području prahistorijske nekropole (podatak dobiven u arhivu »Musei civici di Trieste«).

³⁷ Karantansko-ketlaški kulturni krog, Ljubljana 1974, 12, tipološki pregled M-T. Gotovo identičan slučaj ponavlja se kod tipa R, u kojemu je kao varijanta broj 12 prikazana također fibula iz Akvileje koja je slična fibuli iz Osora. Objavljeno u *Arheološkom vestniku SAZU*, VI/1, 111, T. IV, 6.

³⁸ Cfr. L. Niederle, *Prispevki k vývoji byzantských šperků ze IV—X. stolety*, Praha 1930.

³⁹ T. Knific, *Bled v zgodnjem srednjem veku*, Ljubljana 1983 (neobjavljena disertacija), 29, sl. 27, str. 166—171.

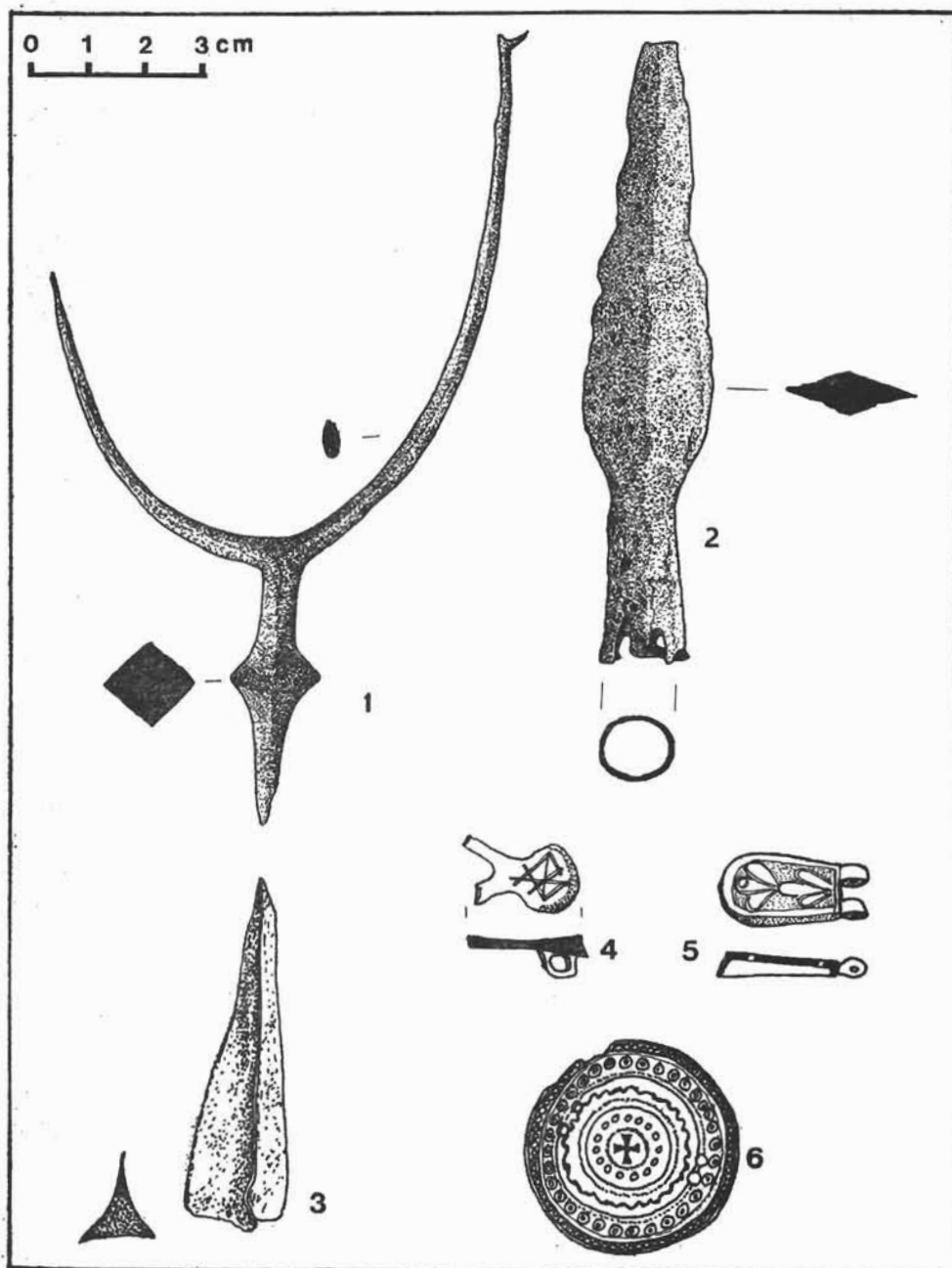
⁴⁰ Neobjavljeno (čuva Arheološki muzej Istre, inv. br. A 5426).

⁴¹ J. Korošec, *Uvod v materijalno kulturo Slovanov zgodnjega srednjega veka*, Ljubljana 1952, 246; J. Filip, *Enzyklopädisches Handbuch zur Ur- und Frühgeschichte Europas*, 2, Praha 1969, 1359—1360; cfr. još U. Giesler, *Sporen und Sporenbeigaben von der jüngeren Kaiserzeit bis um 800 n. Chr.* (neobjavljena disertacija), München 1975.

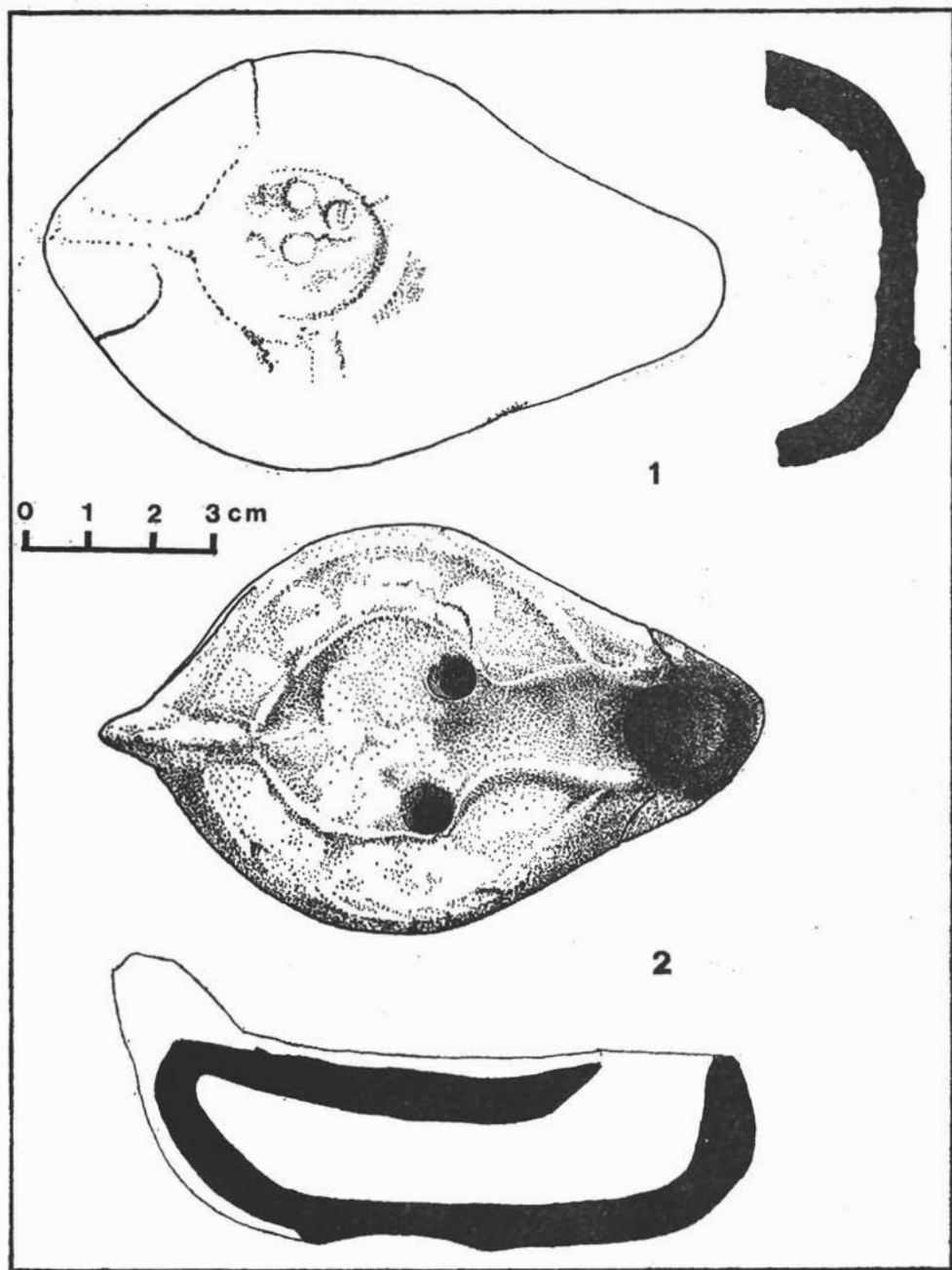
⁴² B. Marušić, *Novi nalazi kasnoantičkih kosturnih grobova u južnoj Istri i na otoku Cresu*, *Histria archaeologica*, IV, 1, Pula 1973, 71 i sl. 4 na str. 72.

⁴³ P. Petru — T. Ulbert, *Vranje pri Sevnici*, *Katalogi in monografije*, 12, Ljubljana 1975, 104 (grob 12).

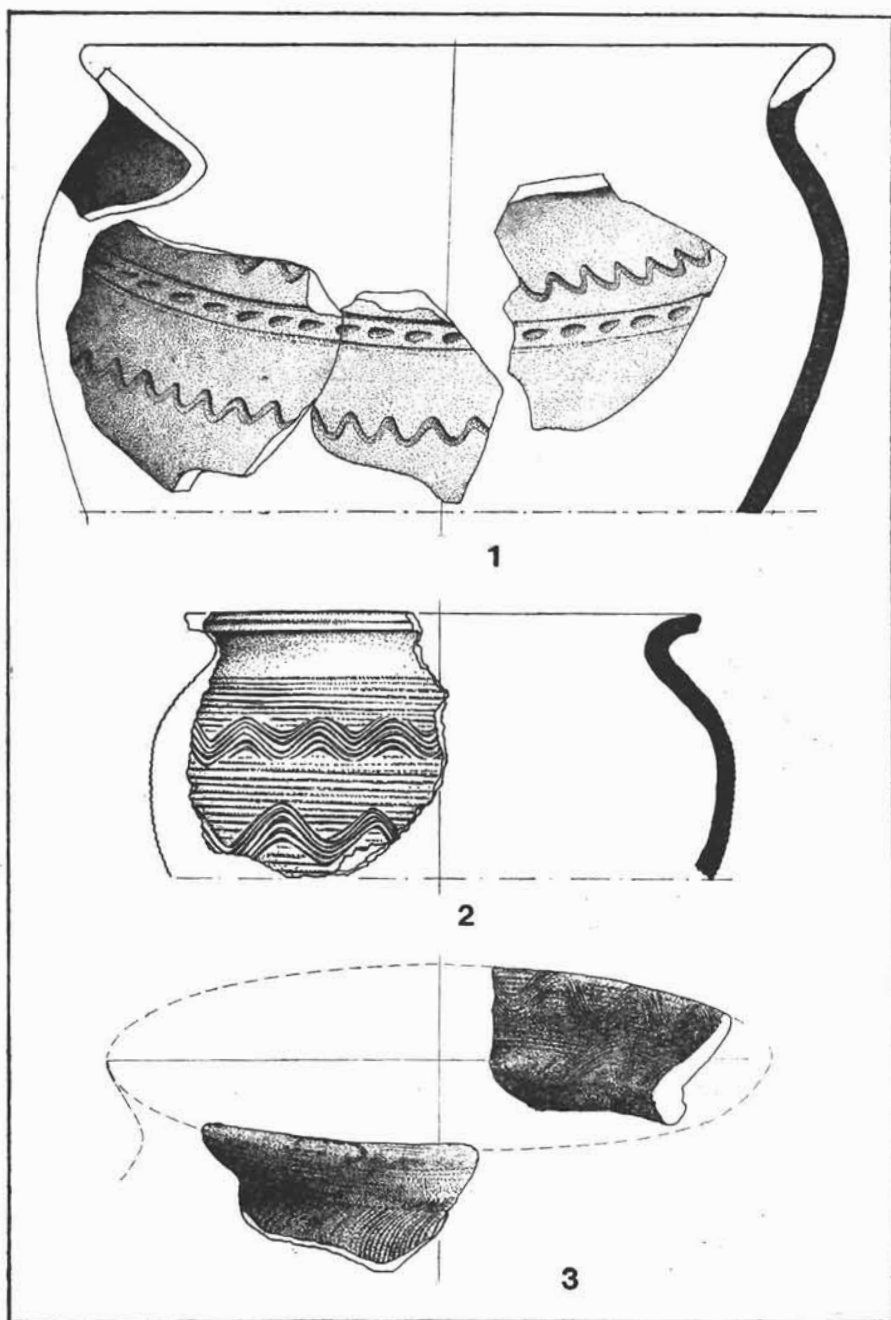
⁴⁴ A. Schörgendorfer, *Die römerzeitliche Keramik der Ostalpenländer*, 1942, 26, sl., Nr. 242—247, T. 17 i 18.

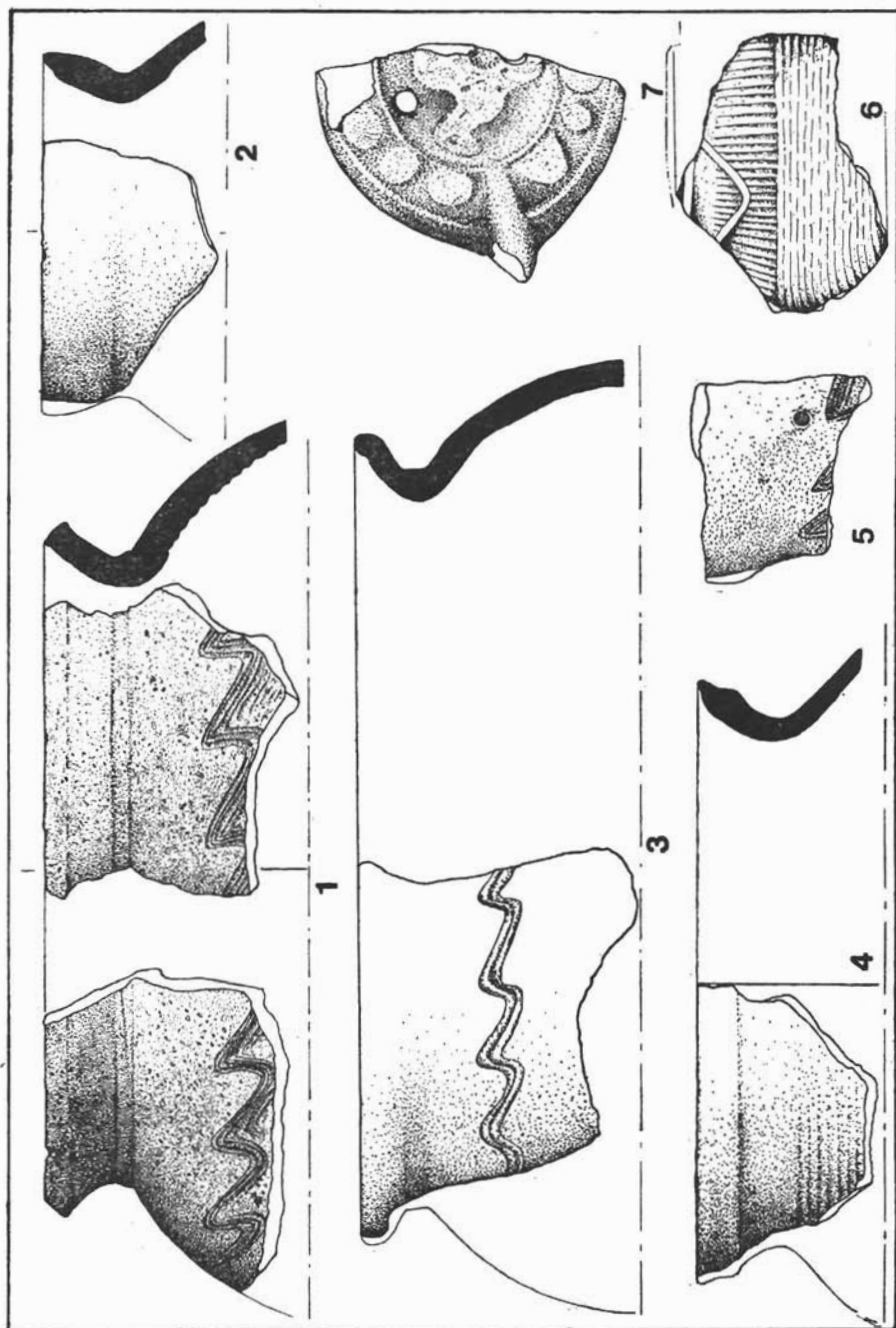
Sl. 5. 1 = S 7446, 2 = S 7450, 3 = S 3623, 4 = S 4696, 5 = S 4695, 6 = S 792; 1—3 = željezo, 4—6 = bronca. — 1 = S 7446, 2 = S 7450, 3 = S 3623, 4 = S 4696, 5 = S 4695, 6 = S 792; 1—3 = Eisen, 4—6 = Bronze

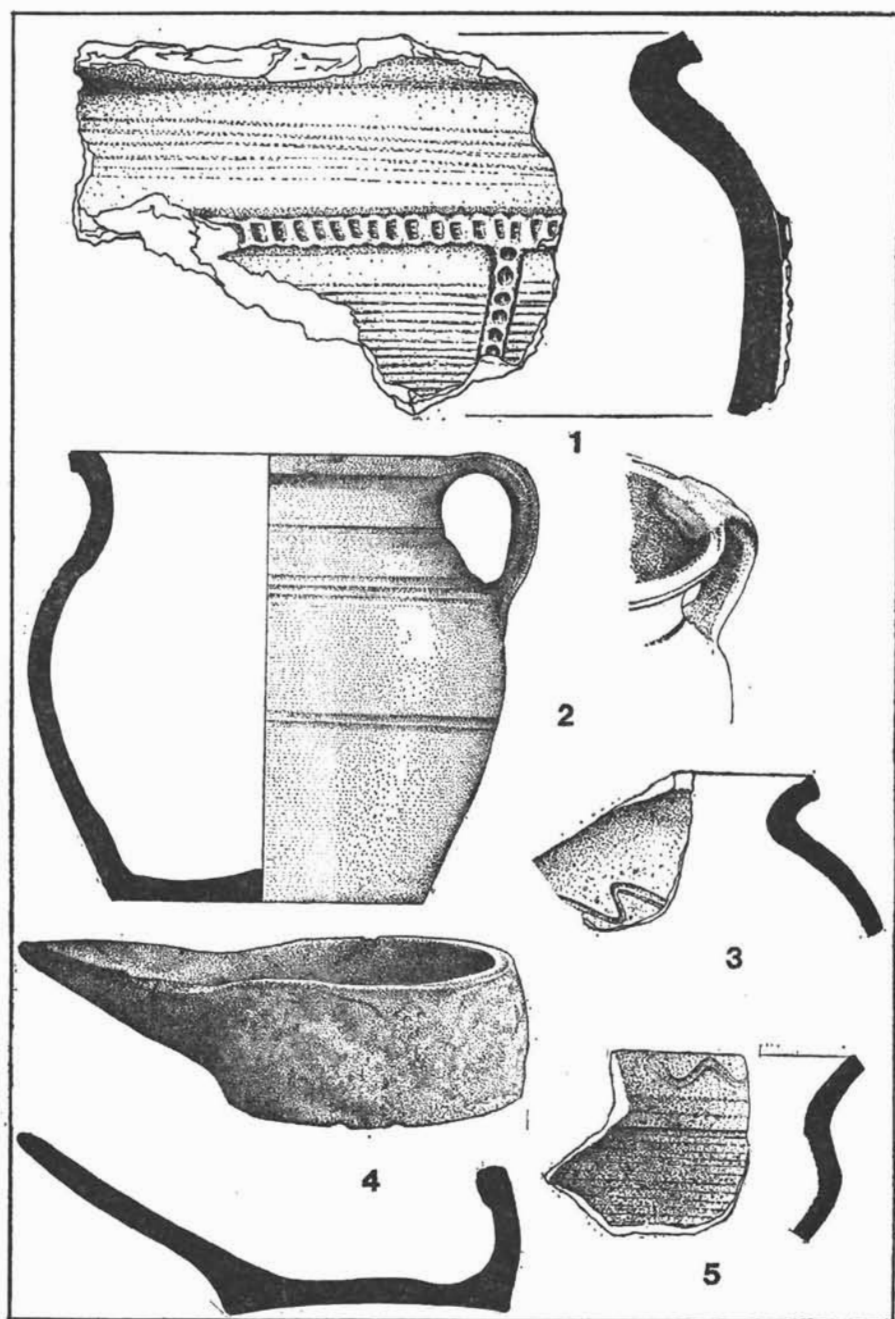
Sl. 6. 1 = S 7881, 2 = S 7883; 1—2 = keramika. — 1 = S 7881, 2 = S 7883; 1—2 = Keramik

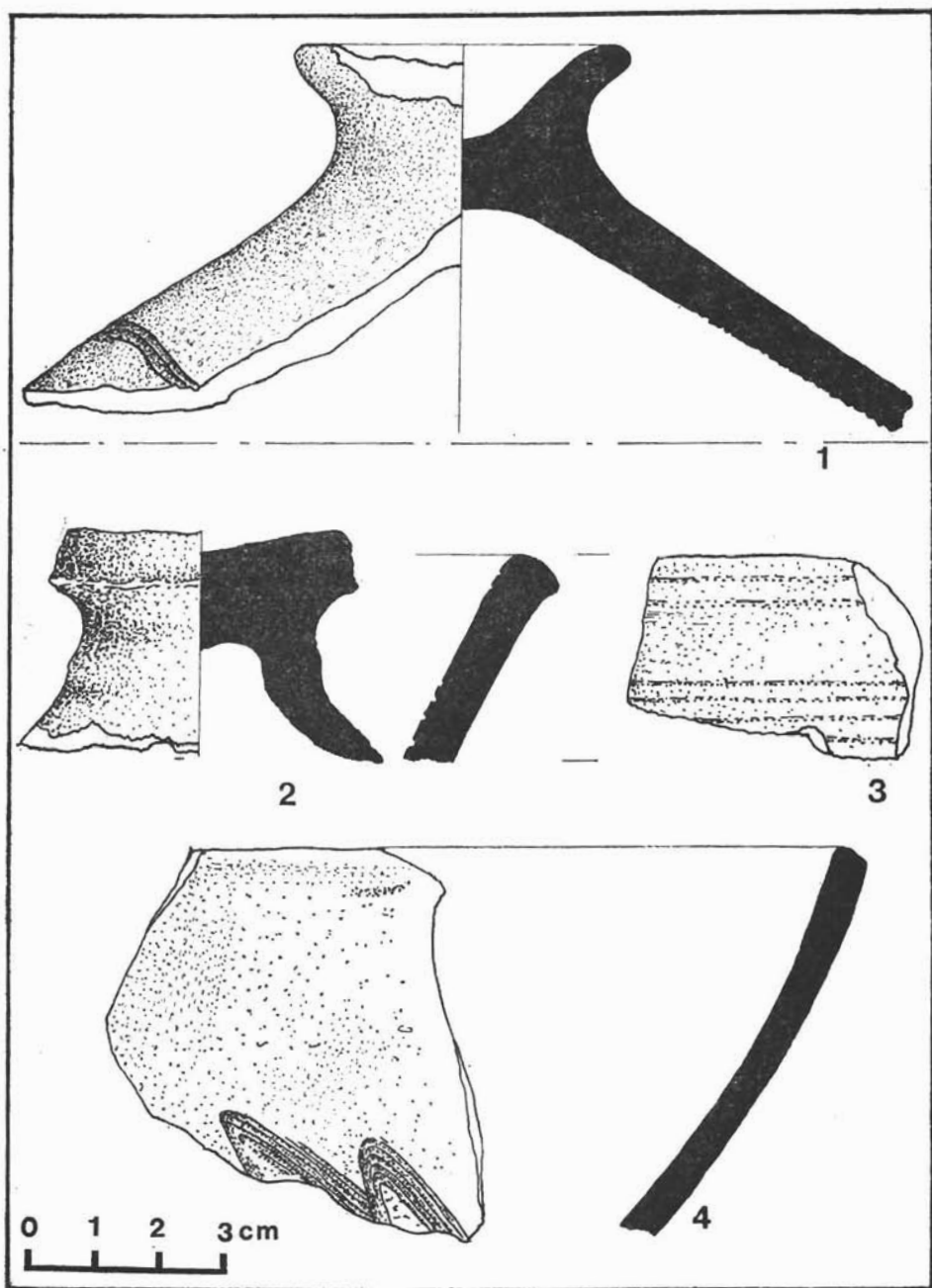
Sl. 7. 1 = S 7469, 2 = S 7462, 3 = S 7886; 1—3 = keramika; M = 1:2. — 1 = S 7469, 2 = S 7462, 3 = S 7886; 1—3 = Keramik; M. = 1:2

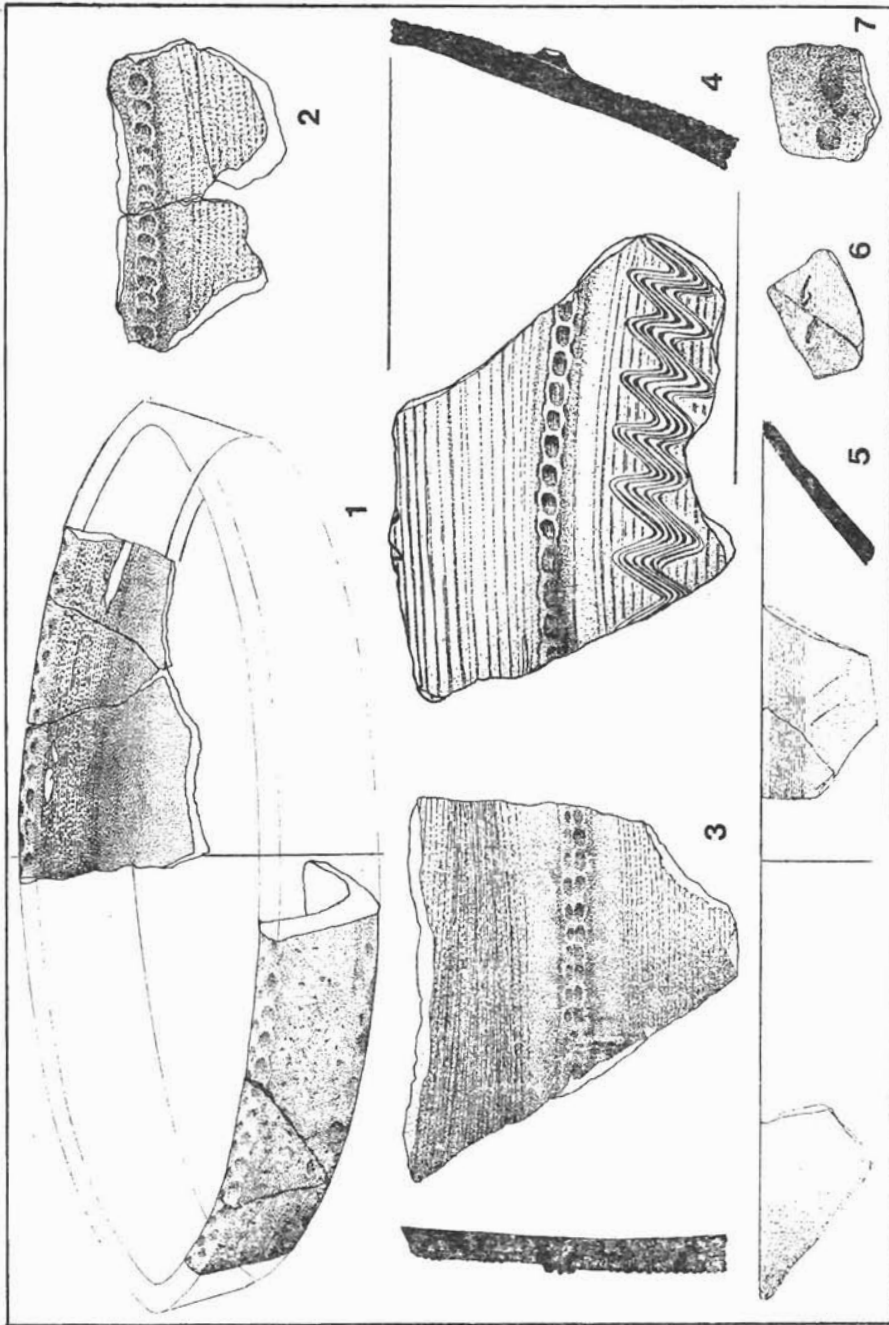
Sl. 8. 1 = S 7874, 2 = S 7466, 3 = S 4259, 4 = S 7463, 5 = S 7880, 6 = S 7464, 7 = S 7856; 1-7 = keramika; M =
 1:2. — 1 = S 7874, 2 = S 7466, 3 = S 4259, 4 = S 7463, 5 = S 7880, 6 = S 7464, 7 = S 7856; 1-7 = Keramika;
 M. = 1:2

Sl. 9. 1 = S 7448, 3 = S 7843, 4 = S 7445, 5 = S 7863; 1-5 = keramika; M = 1:2.
— 1 = S 7448, 3 = S 7843, 4 = S 7445, 5 = S 7863; 1-5 = Keramik; M. = 1:2

Sl. 10. 1 = S 7947, 2 = S 7849, 3 = S 7844, 4 = S 7878; 1—4 = keramika. —
1 = S 7947, 2 = S 7849, 3 = S 7844, 4 = S 7878; 1—4 = Keramik

Sl. 11. 1 = S 7443, 2 = S 7461, 3 = S 7444, 4 = S 4258, 5 = S 7940, 6 = S 7846, 7 = S 7859; 1-7 = keramika; M = 1:2. —
 I = S 7443, 2 = S 7461, 3 = S 7444, 4 = S 4258, 5 = S 7940, 6 = S 7846, 7 = S 7859; I-7 = Keramik; M = 1:2

dicijâ (čak i prahistorijskih) s obzirom na namjenu, oblike i ukrasne motive. Prikazana keramika izrađena je na lončarskom kolu. Ručno je dotjerivanje iznimna pojava. Pečenje je kvalitetno. Među oblicima zastupani su dolije (sl. 9/1), lonci (sl. 7/1—3) šolje (sl. 10/4), zdjele (sl. 11/4), poklopci (sl. 10/1—2), pladnji (sl. 11/1) i svjetiljke (sl. 9/4), a od ukrasnih uzoraka češljaste (sl. 8/1) odnosno jednotračne (sl. 13/1) i dvotračne (sl. 8/1) valovnice, izrađene u raznim varijantama, ugrebene vodoravne, kose i okomite crte (sl. 7/1, 3 i sl. 8/6), vrpce (sl. 9/1), ubodi (sl. 11/7) i urezi (sl. 11/6). Ušća su kod lonaca i dolija lagano razvrnuta prema vani, dok su rubovi oblikovani na razne načine: mogu biti ravni (sl. 11/5), okomiti (sl. 9/2), ovalni (sl. 8/3), zašiljeni (sl. 8/2), čunjasto (sl. 9/3) i ljevasto (sl. 7/2) nagnuti, te odebljani (sl. 8/4) i užljebljeni (sl. 7/2). Široki repertorij nezakcijske grube keramike dobiva na značenju osobito kao analogna i srazmjerno pouzdano datirana građa koja omogućuje kompleksno proučavanje srodnih nalaza na prostranom geografskom prostoru od Alpa do Albanije⁴⁵ i čak nešto šire, te naročito u svim onim mnogobrojnim slučajevima kad je prilikom istraživačkih radova utvrđena isključivo ili gotovo isključivo relativna kronologija. Na tlu same Istre dolazi vrijednost te građe već do izražaja, jer je u toku obrada obilatih keramičkih kompleksa iskopanih u Starom Gočanu, brijunskom »kastromu«, Sipru i u Betici kod Barbarige.

Rad prihvaćen za tisak 18. studenoga 1986.

Zusammenfassung

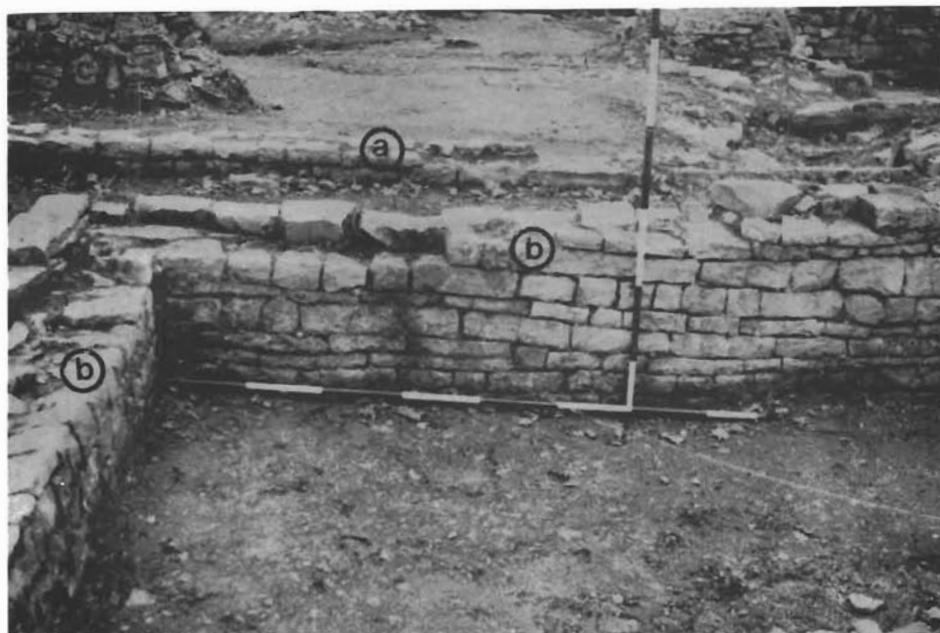
BEITRAG ZUR KENNTNIS DES SPÄTANTIKEN NESACTIUM

Der erste Teil des Beitrags bezieht sich auf die Resultate der in den Jahren 1974 bis 1977 durchgeführten archäologischen Revision im Gebiet der altchristlichen *basilica gemina*, die die bisherigen Erkenntnisse vertiefte, klärte und teilweise korrigierte. Es wurden fünf Kulturschichten ausgegraben: eine vorgeschichtliche, eine ältere römische, jüngere römische und altchristliche und eine mittelalterliche (Beilagen 1—5). Zur älteren römischen Schicht gehören ein größerer Teil eines Plattenbodens und der breite Eingang eines öffentlichen Gebäudes (Beilage 3, T. II, 3, Abb. 4) der gleich nördlich hinter dem Forum liegt; er wurde später als Eingang in die südliche Kirche, an ihrer südlichen Längsmauer, benützt. Der jüngeren römi-

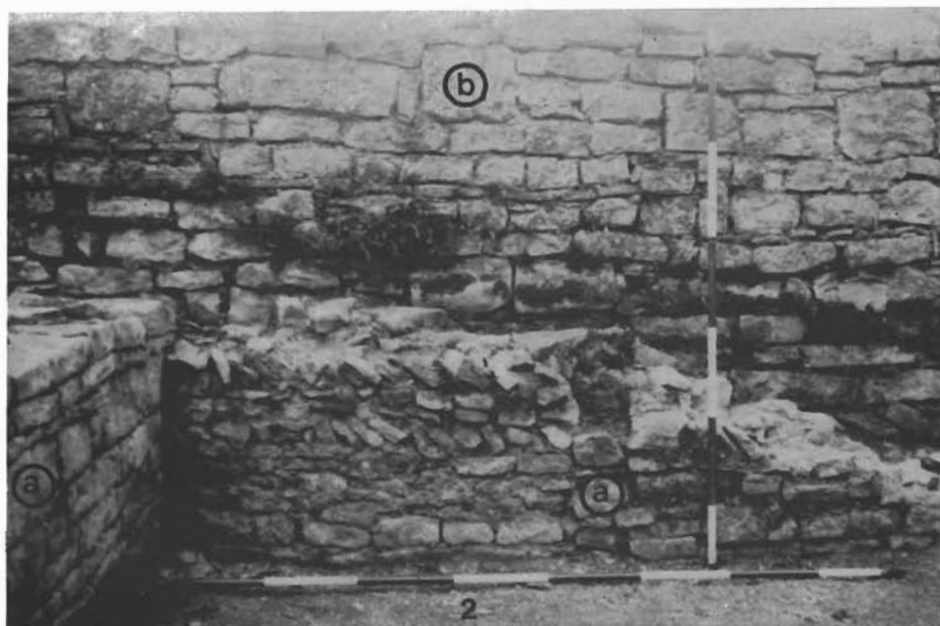
⁴⁵ L. Leciejewicz, I Langobardi e la cultura tardoromana dell'Italia settentrionale alla luce dello studio delle ceramiche, Actes du VIIIe Congrès international des sciences préhistoriques et protohistoriques, III, Beograd 1973, 299—302; B. Marušić, Povodom nalaza staroslavenske keramike u Istri, *Starohrvatska prosvjeta*, 14, Split 1985, 41, nap. 4 i str. 55—56; R. Matejčić — M. Orlić, Rezultati prve faze hidroarheoloških istraživanja u cresko-lošinjskim vodama, *Arheološka istraživanja na otocima Cresu i Lošnju*, *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva*, 7, Zagreb 1982, 166—167; Z. Brusić, Neki oblici kasnoantičke keramike s podmorških nalazišta uz našu obalu, *Gunjačin zbornik*, Zagreb 1980, 77—86; D. Komata, Traits de la céramique médiévale en Albanie, Les Illyriens et la genèse des Albanais, Tirana 1971, 217—223.

schen Schicht gehört die Fassade des Horreums an (Anfang des IV. Jhs.) mit inneren Lisenen (Beilage 3, T. II, 1 und Abb. 1), dessen begradigte Reste als Grundlage der hinteren Front der südliche Kirche dienten. Gleich am östlichen Ende der südlichen Längsmauer der Basilika wurde eine Rampe aus steinernen Platten ausgegraben, die auf das erste Stockwerk des Priesterhauses führte (Beilage 4), das fast gleichzeitig mit der Basilika erbaut worden war (erste Hälfte des V. Jhs.). Die bedeutendsten Resultate ergaben die Untersuchungen über das ursprüngliche Aussehen der Basilika und die späteren Veränderungen. Die älteren Ansichten über eine freistehende »syrische« Apsis in der nördlichen Kirche (es handelt sich dabei um die Priesterbank: Beilage 5, T. IV. und V, Abb. 2), über die Dreischiffigkeit der südlichen Kirche, die erst später in eine Hallenkirche umgewandelt wurde (sie war schon in der ersten und einzigen Bauphase eine Hallenkirche: Beilage 3), und über die Benutzung des Kirchenkomplexes im frühen Mittelalter zu profanen Zwecken (Beilage 1) konnten jetzt definitiv wiederlegt werden. Die Basilika ist in der Technik des *opus incertum* erbaut worden, wobei sehr viel älteres Baumaterial zur Anwendung kam (T. III, 2, IV, 2 und X, 5—6, Abb. 4), die Mauern liegen auf Felsen oder auf Platten- und Mosaikböden älterer Bauten (T. I, II, 1,3—4) und nur ausnahmsweise auf einer planierten Schicht (T. II, 2). Es wurden auch Teile des ursprünglichen steinernen Kircheninventars und der architektonischen Dekoration gefunden (T. VI—XI).

Der zweite Teil des Beitrags behandelt spätantik-byzantinische Metall- und Keramikfunde (Abb. 5—11). Das Ende des VI. Jahrhunderts ist der *terminus ante quem* für ihre Ausarbeitung. Sie bieten daher einen wichtigen chronologischen Anhaltspunkt für die Erforschung von gleichartigem Material aus dem engeren und weiteren geographischen Raum.

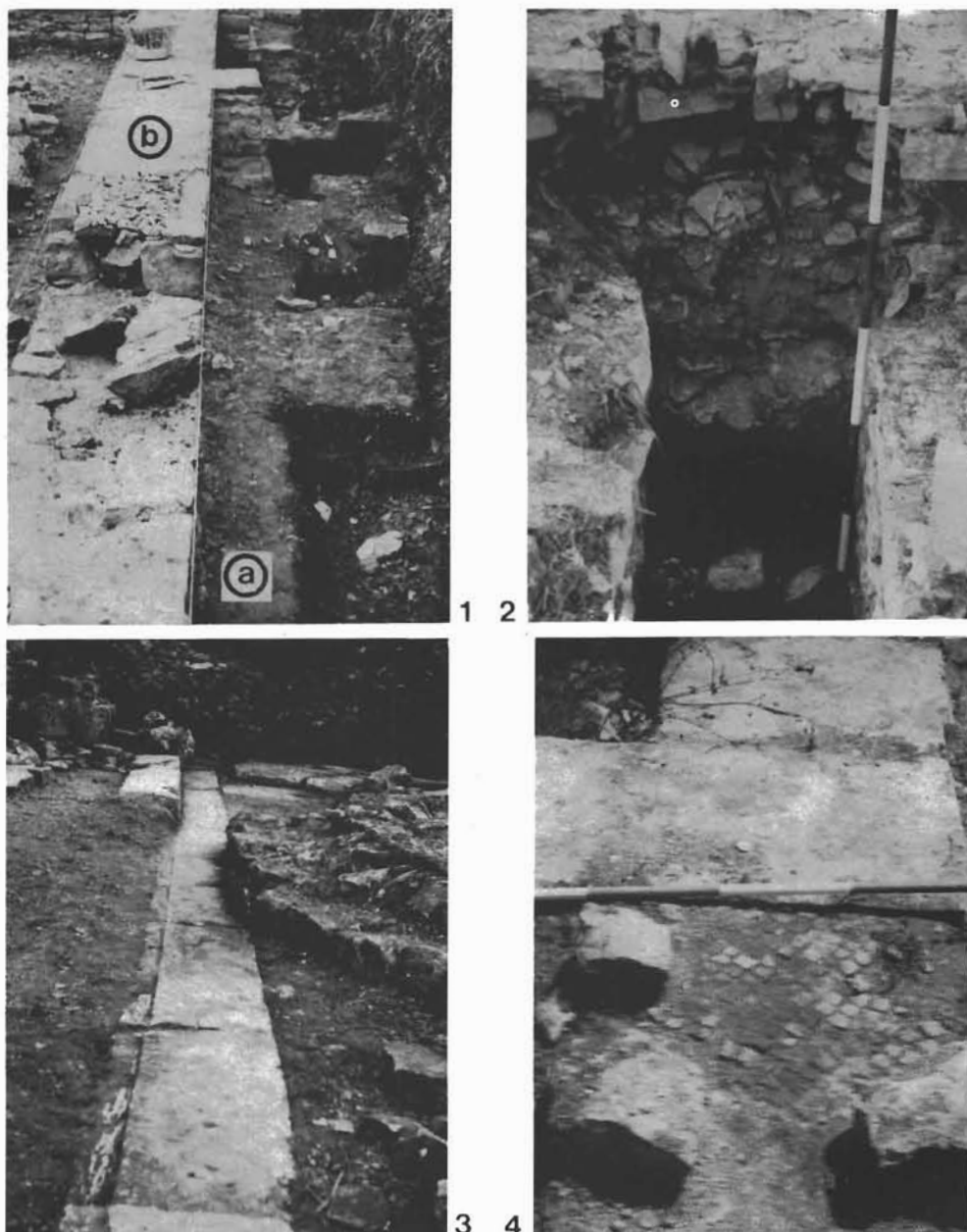

1

2

1 Sjeverna crkva. Legenda: a = pročelje rimske privatne kuće, b = sjeverni i istočni zid kasnoantičke kuće, c = zapadni zid subselija. — 1 Nördliche Kirche. Legende: a = Fassade des römischen Privathauses, b = Nord- und Ostwand des spätantiken Hauses, c = westliche Wand des Subsellioms. — 2 Sjeverna crkva. Legenda: a = istočni i južni zid kasnoantičke kuće, b = unutrašnje lice južnog zida dvoranske crkve. — 2 Nördliche Kirche. Legende: a = Ost- und Süd wand des spätantiken Hauses, b = Ansicht der Innenseite der Süd wand der Hallenkirche

1 Južna crkva. Legenda: a = pročelje horreuma (?), b = začelje dvoranske crkve — 1 Südliche Kirche. Legende: a = Fassade des Horreums (?) b = hintere Front der Hallenkirche. — 2 Temeljni dio sjevernog zida južne dvoranske crkve, položen na splanirani sloj ruševine (kvadrant D 12). — 2 Grundmauern der Nordwand der südlichen Hallenkirche (Quadrant D 12). — 3 Južna crkva, subselij položen na pločasti pod rimske javne građevine. — 3 Südliche Kirche, Subsellium auf dem Plattenboden eines römischen öffentlichen Gebäudes. — 4 Sjeverni zid južne dvoranske crkve položen na pločasti i mozaični pod rimske privatne kuće (kvadrant C 13). — 4 Nordwand der südlichen Hallenkirche auf Platten- und Mosaikboden eines römischen Privathauses (Quadrant C 13)

1

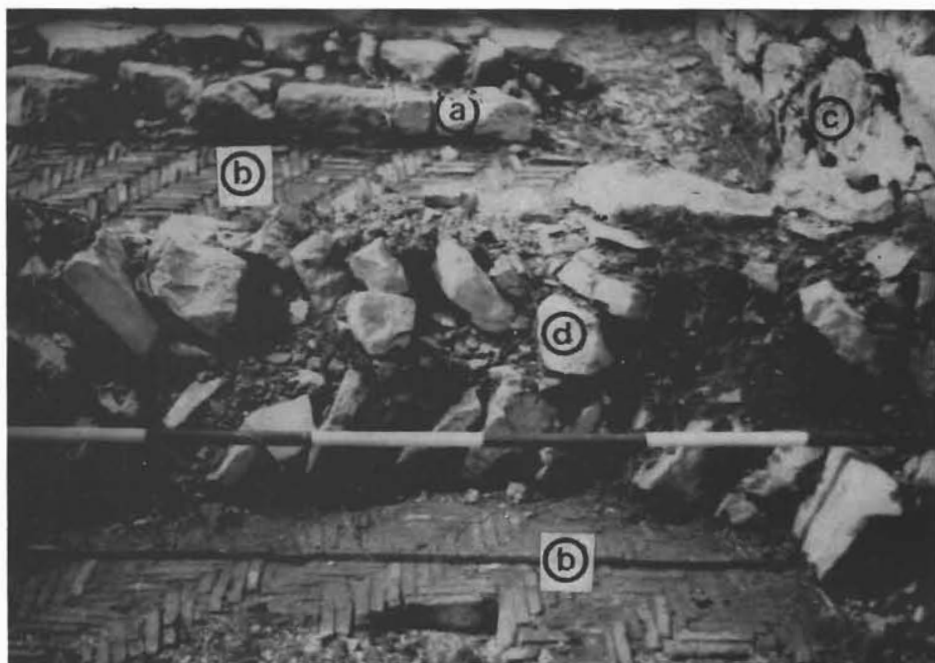

2

3

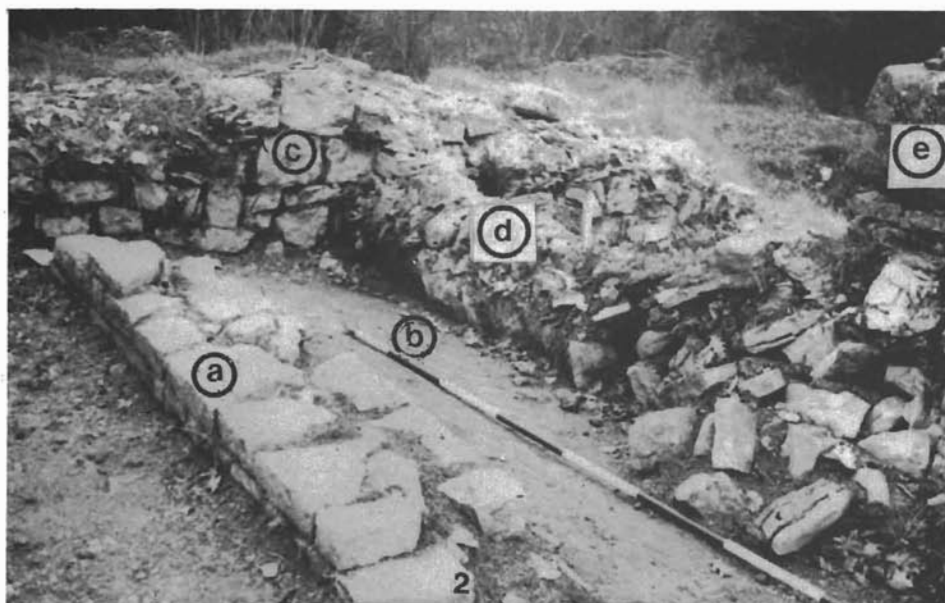
1 Južna crkva, sjeverna unutrašnja lezna na pročelju (kvadrant C 9). — 1 Südliche Kirche, nördliche innere Lisenen an der Fassade (Quadrant C 9). — 2 Tuskanški kapiteli korišteni kod zidanja petog uzdužnog zida gledano od sjevera prema jugu (kvadranti C 14 i C 13). — 2 Tuskanische Kapitelle an der fünften Längswand, von Norden gegen Süden gesehen (Quadrant C 14 und C 13). — 3 Temeljni dio začelja sjeverne crkve (kvadranti A 15 i B 15). — 3 Grundmauern der hinteren Front der nördlichen Kirche (Quadranten A 15 und B 15)

1 Sjeverna crkva. Legenda: a = pročelje rimske privatne kuće, b = pod od opeka rimske privatne kuće, c = sjeverni zid crkve, d = substrukcija stepenice na prijelazu u svetište. — 1 Nördliche Kirche. Legende: a = Fassade des römischen Privathauses, b = Ziegelboden des römischen Privathauses, c = nördliche Kirchenwand, d = Substruktion der Stiege am Übergang zum Chor. — 2 Spolij u zidu subselija južne crkve. — 2 Spolium in der Wand des Subsellioms der südlichen Kirche

1

2

1 Sjeverna crkva. Legenda: a = pročelje rimske privatne kuće, b = pod od opeka rimske privatne kuće, c = zapadni zid subselija, d = sjeverni zid crkve. — 1 Nördliche Kirche. Legende: a = Fassade des römischen Privathauses, b = Ziegelboden des römischen Privathauses, c = westliche Wand des Subselliiums, d = Nordwand der Kirche. — 2 Sjeverna crkva. Legenda: a = pročelje rimske privatne kuće, b = pod od opeka rimske privatne kuće, c = sjeverni zid crkve, d = substrukcija stepenice na prijelazu u svetište, e = zapadni zid subselija. — 2 Nördliche Kirche. Legende: a = Fassade des römischen Privathauses, b = Ziegelboden des römischen Privathauses, c = Nordwand der Kirche, d = Substruktion der Stiegen bei dem Übergang zum Chor, e = westliche Wand des Subselliiums

1

2

1 = S 4492, 2 = S 6333

1

2

1 = S 6892, 2 = S 557

1

2

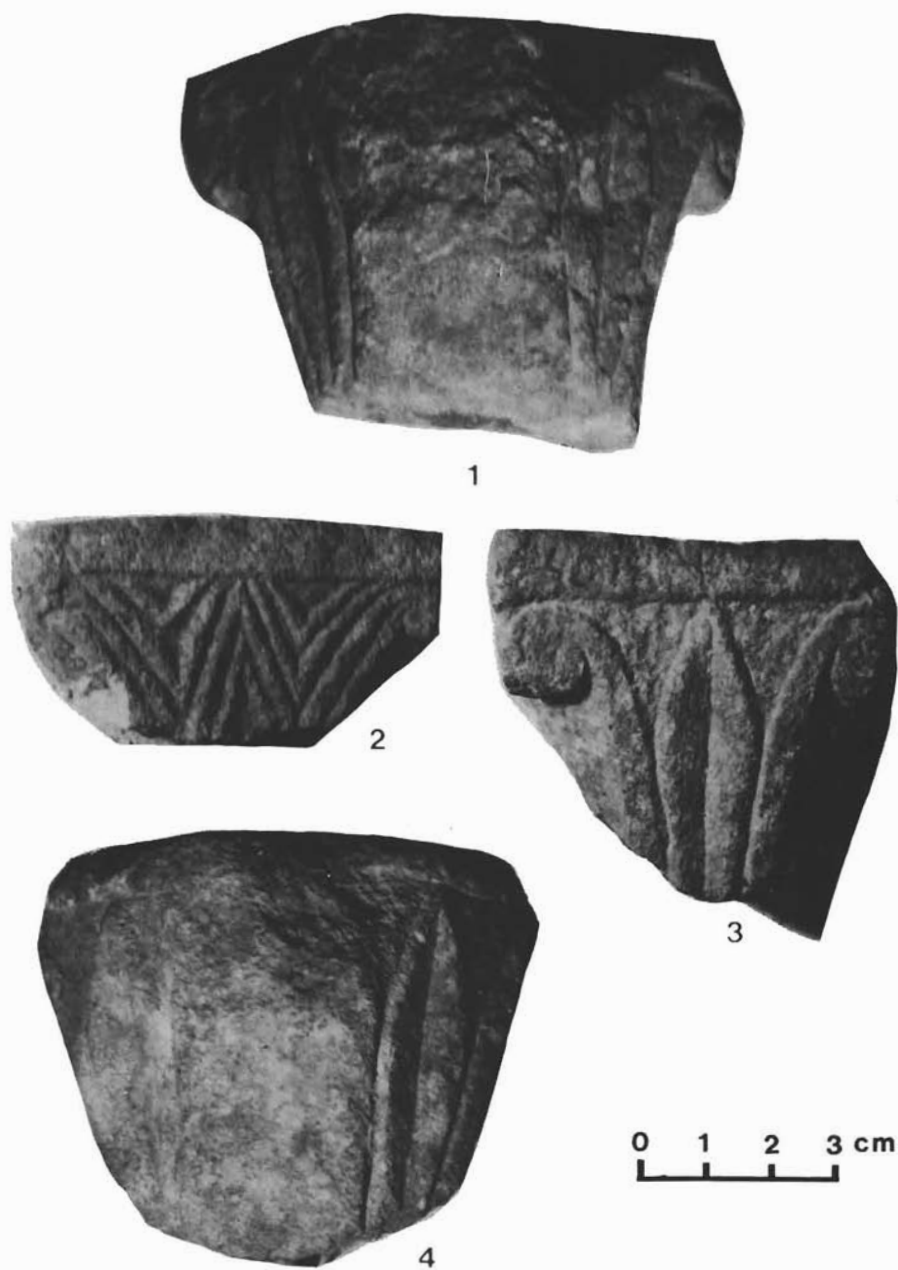
3

4

0 1 2 3 cm

1 = S 4491, 2 = S 5098, 3 = S 4431, 4 = 6286

1 = S 392, 2 = S 362, 3 = S 401, 4 = S 514

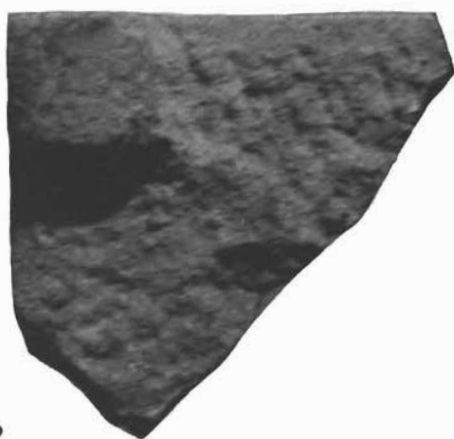
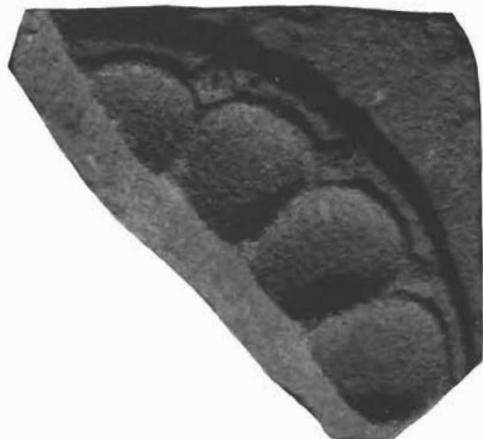

1 = S 6893, 2 = S 6331, 3 = 6287, 4 = S 6332, 5 = A 8089, 6 = A 8090

1

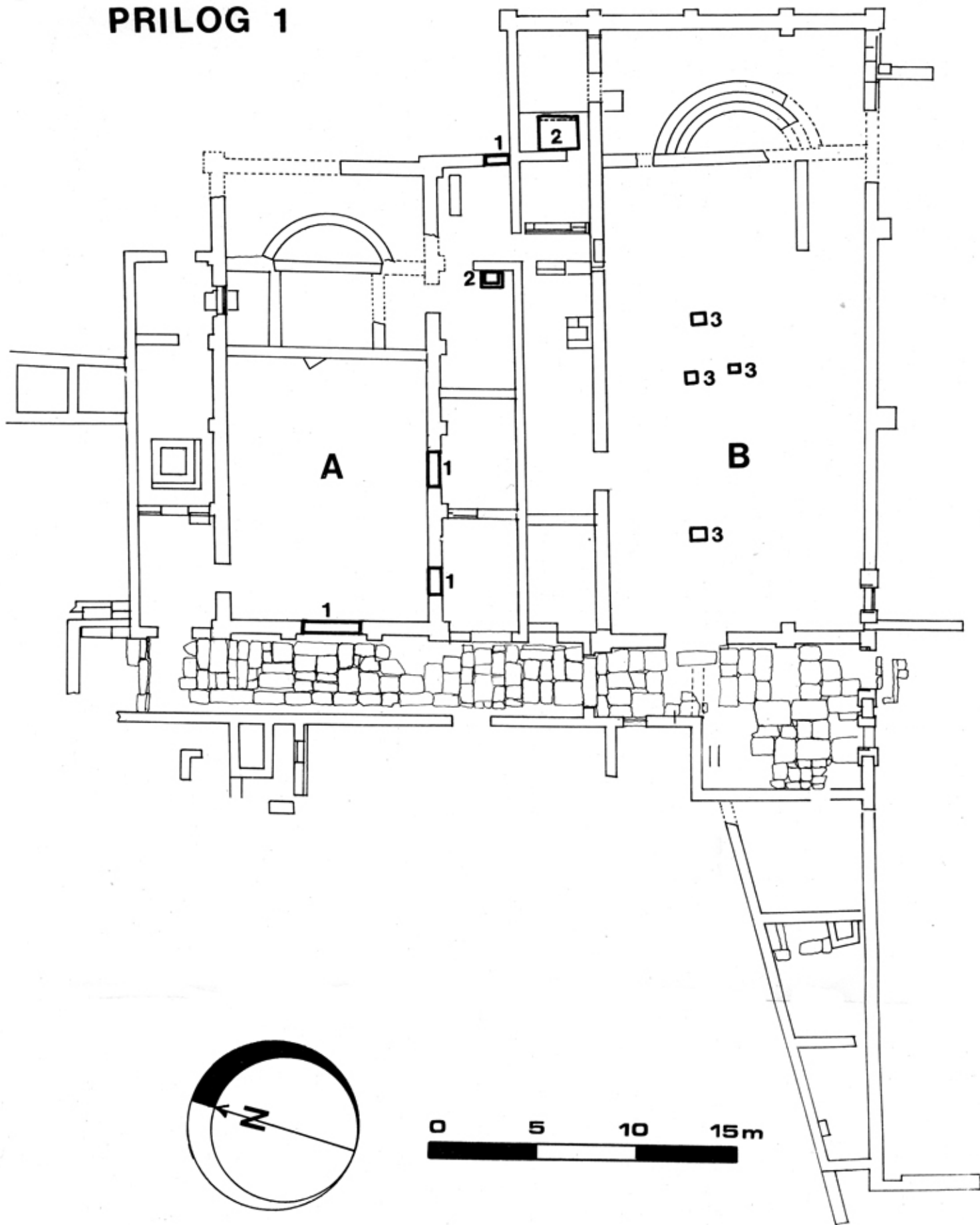
1

2

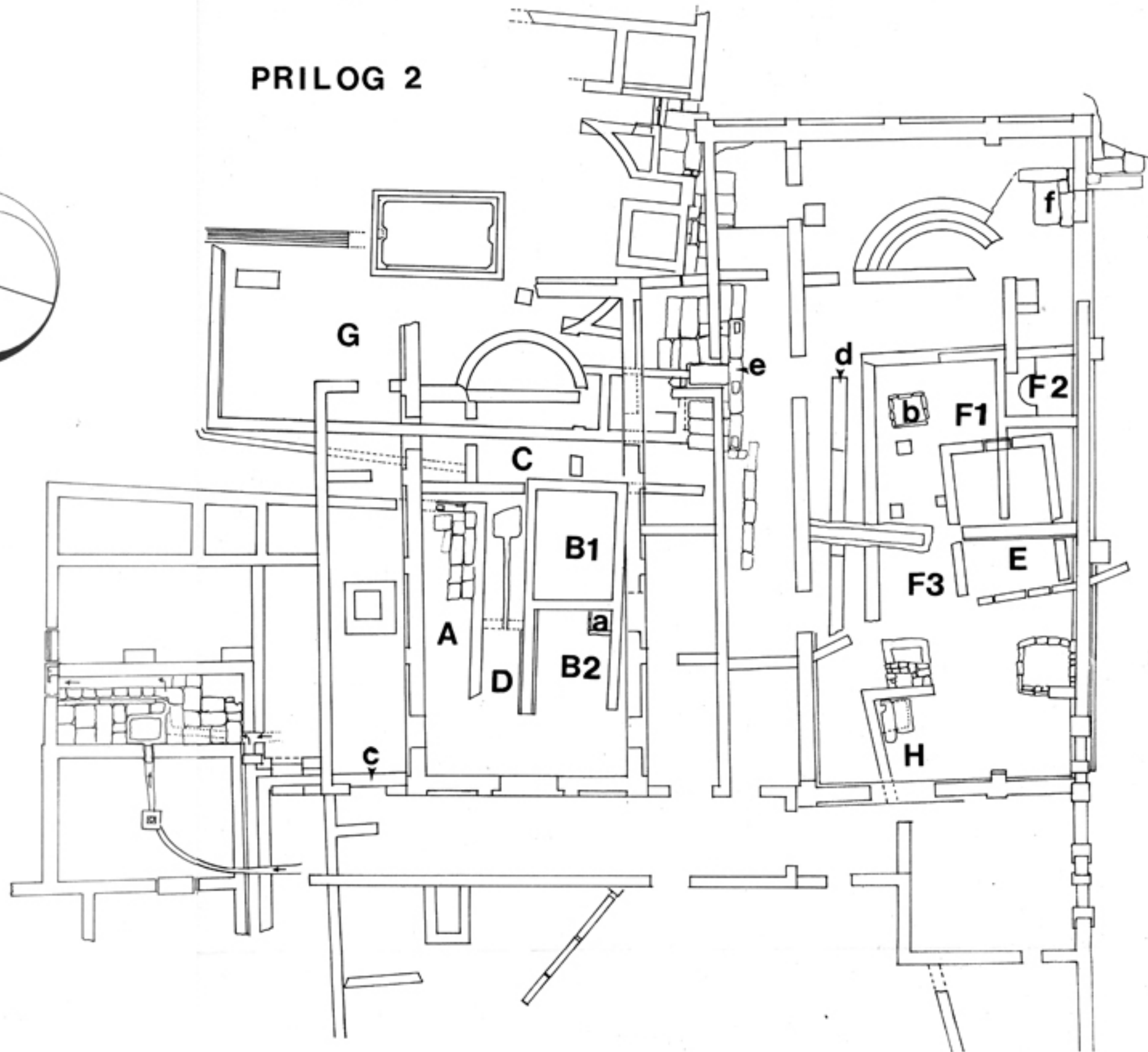
1 Starokršćanski (?) stupić u sjevernom zidu južne dvoranske crkve (kvadrant C 9). — 1 *Altchristliches (?) Säulchen an der Nordwand der südlichen Hallenkirche (Quadrant C 9)*. — 2 Oltarna (?) »sigma« ploča (inv. br. S 5017). — 2 »Sigma« Altarplatte (?) Inv. Nr. S 5017

PRILOG 1

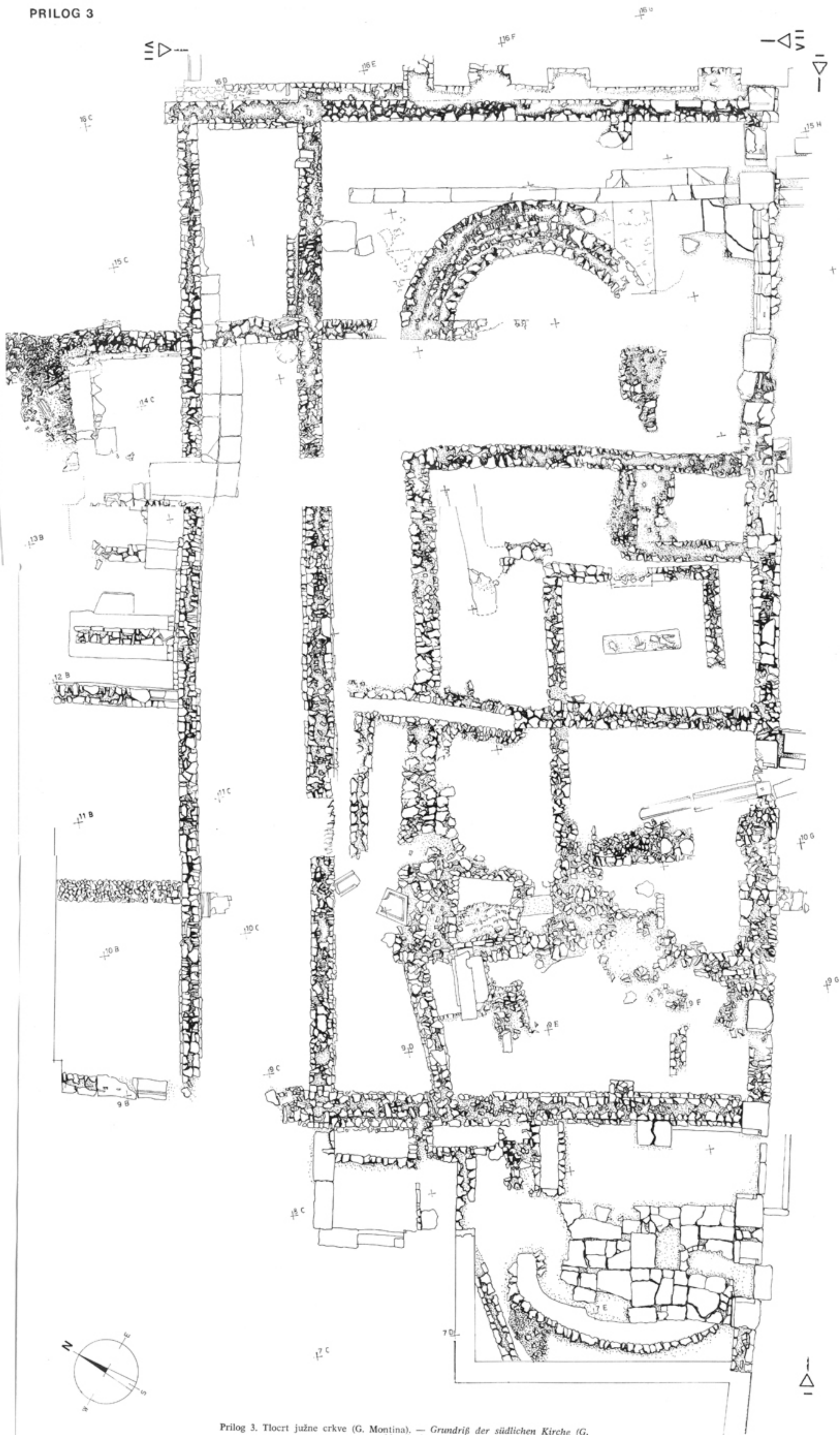

Prilog 1. Bazilika gemina, tlocrt (prema A. Puschiju). Legenda: A = sjeverna crkva, B = južna crkva, 1 = zazidani ulazi, 2 = ognjišta, 3 = nepravilno razmještene grupe kamenja. — *Basilica gemina, Grundriß (nach A. Pusch).* Legende: A = nördliche Kirche, B = südliche Kirche, 1 = zugemauerte Eingänge, 2 = Herdstellen, 3 = unregelmäßige Steinhaufen

PRILOG 2

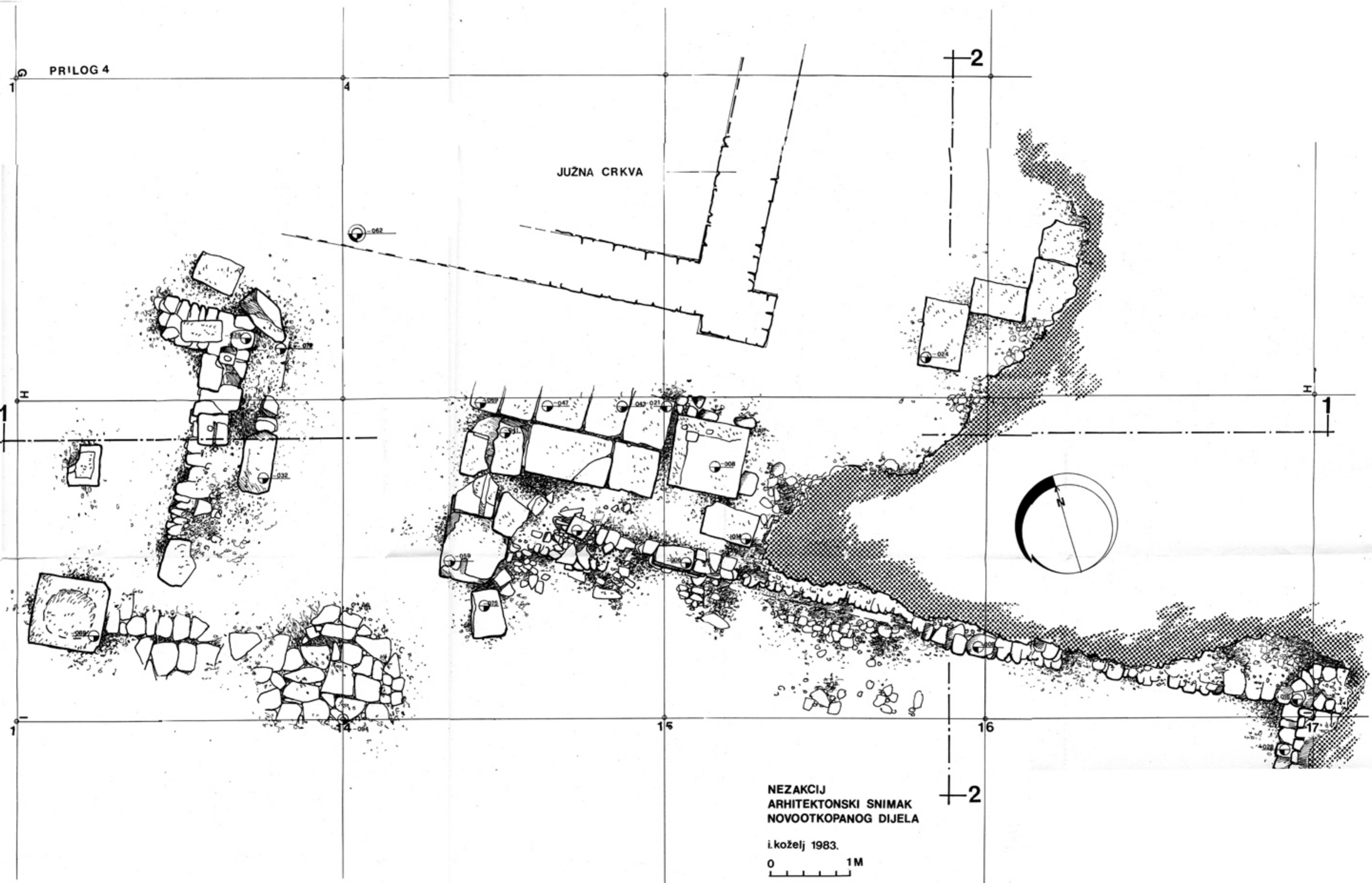
Prilog 2. Područje bazilike gemine, tlocrt triju slojeva gradnje (prema A. Puschiju).
 Legenda: A, B, E, F = mlađi rimski sloj (250–350), C, D = kasnoantičke komunikacije, G, H = stariji rimski sloj (I, II st.), a, b = ognjišta, c, d = ostaci zidova starijeg rimskog sloja, e, f = pločasti pod starijeg rimskog sloja. — Gebiet der basilica gemina, Grundriß dreier Bauschichten (nach A. Puschij).
 Legende: A, B, E, F = jüngere römische Schicht (250–350), C, D = spätantike Kommunikationen, G, H = ältere römische Schicht (I., II. Jh.), a, b = Herdstelle, c, d = Reste von Mauern der älteren römischen Schicht

Prilog 3. Tlocrt južne crkve (G. Montina). — Grundriß der südlichen Kirche (G. Montina)

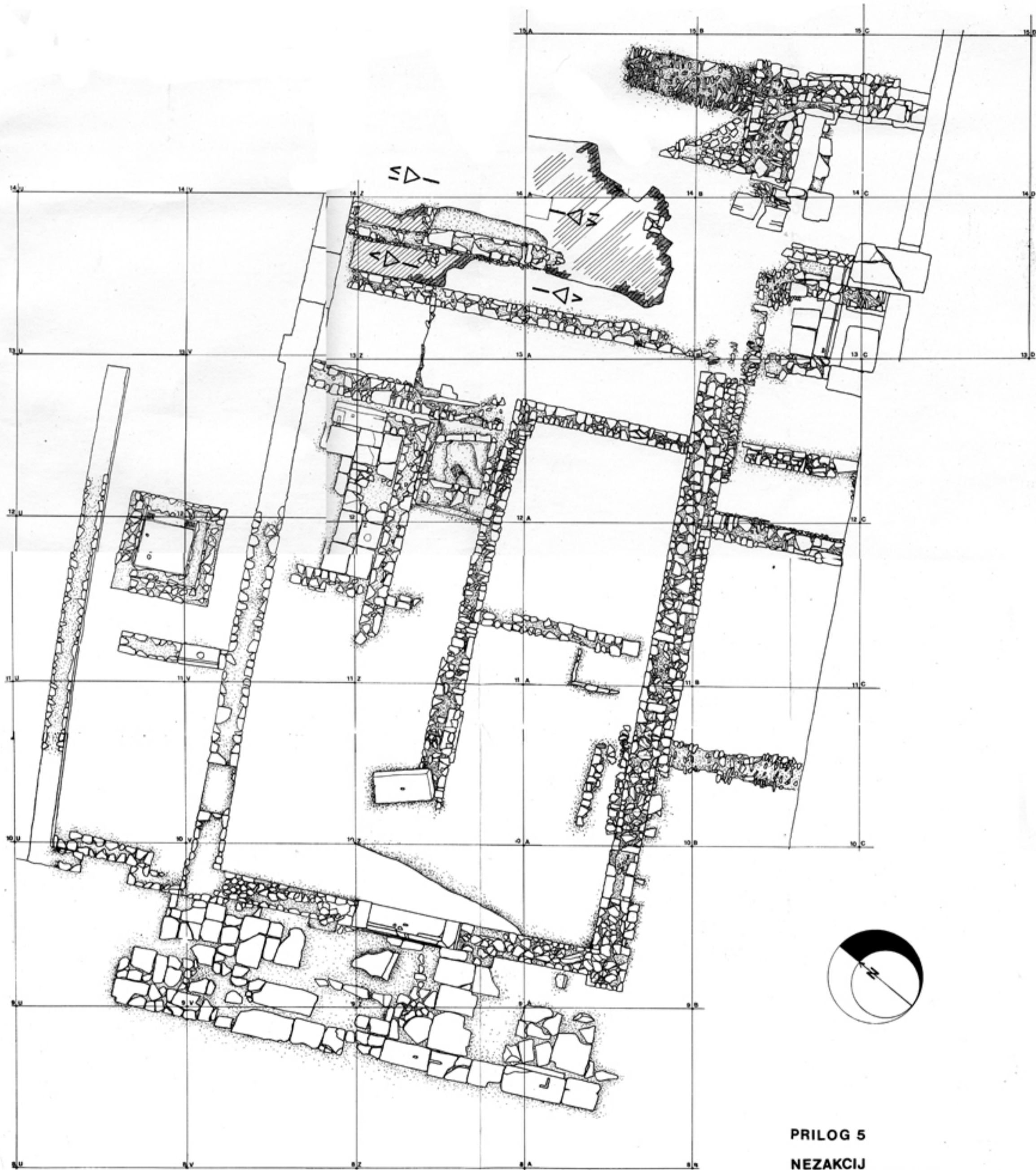
JUŽNA CRKVA

NEZAKIJ
 ARHITEKTONSKI SNIMAK
 NOVOOTKOPANOG DIJELA

i.koželj 1983.
 0 1M

Prilog 4. Tlocrt iskopanog dijela svećeničke kuće (I. Koželj). — Grundriß des ausgegrabenen Teils vom Priesterhaus (I. Koželj)

Prilog 5. Tloert sjeverne crkve (Z. Vojnić). — Grundriß der nördlichen Kirche (Z. Vojnić)

PRILOG 5

NEZAKCIJ SJEVERNA CRKVA

prema snimku i crtežu z.vojnić

0 1 2M